

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Komparace nedemokratických kvazistátů ve
střední Evropě během druhé světové války**

Gabriela Vaňková

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Politologie

Bakalářská práce

**Komparace nedemokratických kvazistátů ve
střední Evropě během druhé světové války**

Gabriela Vaňková

Vedoucí práce:

doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Konzultant práce:

PhDr. Mgr. Petr Jurek

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Poděkování za věnovaný čas, cenné rady a připomínky poskytované během psaní této bakalářské práce patří jejímu vedoucímu, doc. PhDr. Michalu Kubátovi, Ph.D. Poděkování patří také jejímu konzultantovi PhDr. Mgr. Petru Jurkovi.

Obsah

1. ÚVOD	7
2. PŘÍČINY 2. SVĚTOVÉ VÁLKY	12
2.1. Zahraniční politika Adolfa Hitlera	13
2.2. Mnichovská dohoda	15
3. PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA	17
3.1. Německá okupace	18
3.2. Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava	21
3.3. Vojenská správa na počátku nacistické okupace a zřízení politických institucí	23
3.4. Německé instituce a jejich pravomoci.....	24
3.4.1. Říšský protektor.....	25
3.4.2. Okupační úřady	27
3.4.3. Bezpečnostní aparát.....	27
3.4.4. Německá okupační justice.....	28
3.5. Protektorátní správa.....	28
3.5.1. Státní prezident	31
3.5.2. Protektorátní vláda	32
3.5.3. Protektorátní ozbrojené složky	33
3.5.4. Kolaborantské organizace	34
3.6. Domácí odboj.....	35
3.6.1. Nekomunistické struktury.....	35
3.6.2. Komunistická struktura	37
3.7. Zahraniční odboj	37
3.8. Život v protektorátu	40
3.9. Pražské povstání a zánik Protektorátu Čechy a Morava	43

4. GENERÁLNÍ GOUVERNEMENT	46
4.1. Fall Weiss - plán na zničení Polska	46
4.2. Pakt Ribbentrop-Molotov	48
4.3. Vojenská agrese vůči Polsku	50
4.4. Rozdělení Polska	52
4.5. Vznik Generálního gouvernementu	54
4.6. Německá správa	55
4.6.1. Generální guvernér	57
4.6.2. Městská samospráva a bezpečnostní aparát	58
4.7. „Polská“ správa v Generálním gouvernementu	60
4.8. Domácí odboj - tzv. podzemní stát	61
4.8.1. Nekomunistické struktury	61
4.8.2. Komunistické struktury	63
4.9. Zahraniční odboj	64
4.10. Život v Generálním gouvernementu	68
4.11. Varšavské povstání a zánik Generálního gouvernementu	69
5. ZÁVĚR	72
6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	84
7. RESUMÉ	88
8. PŘÍLOHY	90

1. ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá komparací nedemokratických kvazistátů ve střední Evropě během druhé světové války. Konkrétně jsem se zaměřila na Protektorát Čechy a Morava, který byl zřízen na území tehdejšího Československa, a na Generální gouvernement, jenž byl vytvořen v oblasti dnešního Polska. Důvodem výběru těchto kvazistátů byla zejména geografická blízkost a také to, že oba kvazistáty vykazovaly mnoho společných rysů. To bylo dáno tím, že zmíněné kvazistátní útvary byly zahrnuty do sféry vlivu Třetí říše. Avšak zároveň zde najdeme i rozdílné znaky, poněvadž Adolf Hitler zaujal ke každému kvazistátu jiný postoj a nastolil zde jinou formu vlády.

Hlavním cílem práce je zodpovězení následujících otázek: Co vedlo k vytvoření kvazistátů, jaký statut jim byl udělen, a vyvolala německá okupace reakci ve světě? Jak byly kvazistáty vytvořeny (na jakém základě), čím byla tvořena německá správa a jaký měla vliv na veřejný život? Existovaly na území autonomní instituce, popř. jaký byl jejich reálný vliv na život v rámci kvazistátu? Setkáme se s domácím či zahraničním odbojem, a pokud ano, měl vliv na zánik jednotlivých kvazistátů? Na jednotlivé otázky se pokusím najít odpovědi a následně je shrnout v závěru práce.

Tato práce je z metodologického hlediska komparativní případovou studií, ve které se objevuje jedna metoda. Touto metodou je synchronní komparace, jež byla použita v celé práci. Díky tomu je práce rozdělena na dvě hlavní části, které se dále člení na další podkapitoly, přičemž tyto dvě části mají podobnou strukturu. Ve své práci jsem se zaměřila na dva kvazistáty. Prvním z nich byl Protektorát Čechy a Morava, který byl zřízen na území tehdejšího Československa v letech 1939 až 1945. Současně jsem se zaměřila i na Generální gouvernement, což byl kvazistát vytvořený na části území Polska v letech 1939 až 1944/1945.

Ve své práci jsem čerpala zejména z knižních publikací, jelikož se této problematice věnuje mnoho autorů. Nutno podotknout, že je

v našem českém prostředí mnohem více dostupné literatury, která se zabývá otázkou Protektorátu Čechy a Morava než těch, které se zabývají samotným Generálním gouvernementem. To je dáno tím, že se jedná o významnou událost českých dějin. Stěžejní literaturou pro kapitolu Protektorát Čechy a Morava jsou díla tří autorů, a to Detlefa Brandese (dílo *Češi pod německým protektorátem*), Jiřího Frajdla (dílo *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*) a Pavla Maršálka (dílo *Protektorát Čechy a Morava*), nicméně jsem využila i několika dalších knih, jež se věnují této problematice. Práce zahrnuje i informace, které jsem čerpala ze zahraniční literatury, a to především z odborných článků publikovaných v akademických časopisech. Informací z těchto textů jsem využila v kapitole Generální gouvernement, avšak v této kapitole jsem pracovala i s knižními publikacemi a s internetovými zdroji. Stěžejní literaturou v tomto případě byla díla rovněž tří autorů, Normana Daviese (díla *Polsko a Boj o Varšavu*), Michala Kubáta (dílo *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*) a Geoffreye Robertse (dílo *Stalinovy války*), ale i tuto kapitolu jsem doplnila dalšími zdroji, které se vztahují k tomuto okruhu. Nutno podotknout, že se jedná veskrze o díla historická.

Stať práce jsem rozdělila do tří kapitol, které se dále člení na jednotlivé podkapitoly. Po úvodu následuje kapitola Příčiny druhé světové války, jež je rozdělená do dvou méně obsáhlých podkapitol. Tuto kapitolu jsem do své práce začlenila proto, abych ukotvila Protektorát Čechy a Morava a Generální gouvernement do historického kontextu a bylo tak zřejmé, které události měly vliv na zřízení zmíněných kvazistátů. V první podkapitole se snažím nastínit historický kontext, tzn., co dopomohlo Hitlerovi k uchopení moci v Německu a v druhé podkapitole se zabývám Mnichovskou dohodou, která byla vyvrcholením politiky appeasementu. V důsledku této dohody došlo k záboru československého pohraničí, což můžeme chápat jako předstupeň zřízení Protektorátu Čechy a Morava.

Druhá kapitola práce je věnována Protektorátu Čechy a Morava. Tuto kapitolu jsem rozdělila do devíti podkapitol, jež se věnují jednotlivým aspektům protektorátu. První podkapitolu tvoří průběh německé okupace, kde se zaměřuji na cestu Háchy a Chvalkovského do Berlína a na samotný postup německé armády dne 15. března 1939. Druhou podkapitolu tvoří Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava, který byl vyhlášen 16. března 1939. V této podkapitole popisuji jeho podobu a jeho reálný vliv na fungování Protektorátu Čechy a Morava. Ve třetí podkapitole se věnuji vojenské správě, která fungovala na počátku okupace. Vojenská správa měla vytvořit vhodné podmínky pro následnou civilní správu protektorátu. Ve čtvrté podkapitole rozebírám chod německých institucí a jejich pravomoci, které určovaly chod protektorátu. Klíčovou roli hrál říšský protektor, okupační úřady a bezpečnostní aparát. V úřadu říšského protektora se během okupace vystřídal několik osob, což mělo velký vliv na celkový chod Protektoru Čechy a Morava, jelikož každý z říšských protektorů měl svůj styl vládnutí. To je spjata zejména s odlišnou mírou represí vůči obyvatelstvu. Pátá podkapitola představuje protektorátní správu, resp. samosprávu. Protektorátní samosprávu tvořil státní prezident, protektorátní vláda, protektorátní ozbrojené složky a kolaborantské organizace. Existence těchto orgánů dokazuje míru autonomie, která byla protektorátu udělena. V šesté podkapitole se snažím představit domácí odboj, který na území protektorátu fungoval v ilegalitě. Domácí odboj byl důležitý hlavně proto, že spolupracoval se zahraničním odbojem, a tím vytvářel podmínky pro poražení německé okupace. V této podkapitole se rovněž setkáme s dalším členěním, konkrétně s nekomunistickou a komunistickou strukturou domácího odboje. Sedmá podkapitola se věnuje zahraničnímu odboji, který měl velký význam. Díky němu byla anulována Mnichovská dohoda a po válce obnovena československá státnost. V osmé podkapitole se pokouším stručně představit život v protektorátu, který byl represivního charakteru, přičemž míra represí závisela na tom, kdo právě zastával úřad říšského protektora. V deváté podkapitole, a tudíž v poslední, se zabírám

Pražským povstáním, jež vedlo k zániku Protektorátu Čechy a Morava a poražení německých okupantů.

Třetí, tedy poslední, kapitola stati se zabývá Generálním gouvernementem, jakožto kvazistátní útvar. V této kapitole se setkáme s členěním do jedenácti podkapitol. První podkapitolu tvoří *Fall Weiss* neboli plán na zničení Polska. Hitler se rozhodl, že Polsko zničí vojenskou silou, nikoliv diplomaticky, jak tomu bylo v případě Československa, a proto nechal vypracovat již zmíněný plán. Druhá podkapitola je věnována známému paktu Ribbentrop-Molotov, v jehož tajném dodatku si Německo a SSSR rozdělilo sféry vlivu. Pakt a jeho tajný dodatek hrál ohromnou roli, neboť na jeho základě probíhalo následné dělení Polska mezi Německo a Sovětský svaz. Třetí podkapitola představuje vojenskou agresi vůči Polsku a následně jeho rozdělení, čímž se již zabývá podkapitola čtvrtá. V těchto podkapitolách popisují bleskový postup německé armády, posléze i postup sovětských vojsk a rozdělení dosavadního Polska mezi výše zmíněné státy. V páté podkapitole rozebírám vznik Generálního gouvernementu, jeho geografické umístění a jeho vnitřní strukturu. Zabývám se zde obecnou charakteristikou Generálního gouvernementu, dekretem, kterým byl zřízen a jeho definicí, která je podle různých autorů nejasná. Šestá podkapitola popisuje německou správu, přičemž se tato podkapitola dále člení na dvě podkapitoly. Německá okupační správa v Polsku byla z určitého pohledu ojedinělá. Generální Gouvernement představoval jakési mocenské vakuum, kde neexistoval žádný právní řád. Velkou roli hrál i Hitlerův vztah k Polákům, který ovlivnil celou podobu okupační správy. V sedmé podkapitole se pokouším vysvětlit, jak to bylo s polskou samosprávou, která oficiálně neexistovala. I z tohoto důvodu je Generální gouvernement specifický. Veškerý chod kvazistátu zajišťovaly německé úřady, obzvláště generální guvernér. Osmá podkapitola je zaměřena na domácí odboj, tedy podzemní stát, který byl jedinečný v rámci celé Evropy. Podzemní stát zahrnul téměř všechny aspekty života společnosti, a to včetně školství, kdy dokonce vznikaly podzemní univerzity.

I v případě domácího odboje jsem zvolila další členění, a to na nekomunistické a komunistické struktury. Zahraniční odboj tvoří devátou podkapitolu, v níž se zmiňuji o ustavení a fungování zahraničního odboje, jenž byl západními mocnostmi již od začátku podporován. V desáté podkapitole se zabývám veřejným životem v Generálním gouvernementu, který měl velmi represivní charakter. To bylo zapříčiněno tím, že Hitler Poláky pohrdal a také tím, že zde žilo velké množství Židů. Důkazem represivního charakteru jsou i vyhlazovací tábory, kde zemřelo několik milionů lidí. V poslední jedenácté podkapitole se zmiňuji o Varšavském povstání a osvobození Generálního gouvernementu, čím de facto Generální gouvernement jako kvazistát zanikl.

2. PŘÍČINY 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

V této kapitole se pokusím krátce představit situaci, která vedla ke vzniku nedemokratických kvazistátů, a to Protektorát Čechy a Morava a Generální Gouvernement, jež jsou předmětem této bakalářské práce. Je nutné podotknout a uvědomit si, že bylo mnoho příčin, které vedly k vypuknutí druhé světové války. Bylo by nesprávné za viníka považovat pouze Německo a Adolfa Hitlera.

První příčinou byla nepochybně Versailleská mírová smlouva, která spolu s vítěznými státy srazila hrdé Německo na kolena. Německo se tak ocitlo na samém dně, a to jak politicky, tak ekonomicky. Tato smlouva uvalila na Německo ohromné reparace, které nebylo schopno splácet (Roland, 2010: 44-46). Dalšími příčinami je jistě neefektivnost Výmarské republiky a samozřejmě Velká hospodářská krize, která padla na celý svět, zejména na Evropu a tzv. Nový svět - Spojené státy americké.

Velká hospodářská krize začala krachem na newyorské burze dne 24. října 1929, známo jako *černý čtvrtek*. Postupně se z USA rozšířila po celém světě. Začaly krachovat podniky, nezaměstnanost prudce stoupala, rostla nedůvěřivost lidí v politický a ekonomický systém jako celek. V Evropě se krize nejdříve objevila v Německu a Rakousku, kde také měla markantní dopad. Světová krize zapříčinila i to, že většina zemí odvrátila svou pozornost od mezinárodního dění a zaměřily se na své vnitrostátní problémy (Taylor, 2005: 75).

Na příčinách 2. světové války má nemalý podíl i Společnost národů (dále také i SN), *League of Nations*. Ohromná chyba spočívala v tom, že Společnost národů neměla žádné donucovací prostředky, které by mohla použít proti agresorům. První problém, se kterým se SN setkala, bylo napadení Mandžuska, které bylo součástí Číny, Japonskem (Taylor, 2005: 76). Společnost národů také nedokázala zabránit agresi fašistické vlády v Itálii, která okupovala Habeš, dnešní Etiopii (Taylor, 2005: 100). Dále nedokázala zabránit rozpínavosti nacistického Německa. Výsledkem nečinnosti Společnosti národů a appeasementu

bylo obsazení demilitarizovaného pásma v Porýní, účast Německa ve Španělské občanské válce, anšlus Rakouska, podepsání Mnichovské dohody, vytvoření Protektorátu Čechy a Morava a samotné napadení Polska, čímž začala druhá světová válka. Protektorát Čechy a Morava a situace v Polsku po napadení bude předmětem dalších jednotlivých kapitol.

2.1. Zahraniční politika Adolfa Hitlera

„Hitler nastoupil se slibem, že odstraní Versailleskou smlouvu a že Německo znovu dovede k národní velikosti“ (Zitelmann, 1993: 66). Adolf Hitler se inspiroval Karlem Haushoferem. Začal se zabývat teorií geopolitiky a koncepcí *Lebensraumu*, tedy životního prostoru. Právě tyto dvě koncepce utvářely Hitlerovu zahraniční politiku (Zitelmann, 1993: 37). Hitler pro uskutečnění svých cílů z *Mein Kampf* využil toho, že ho většina pozorovatelů doma i v zahraničí nebrala vážně, přičemž se ještě snažil jejich omezený přístup podpořit a posílit. Hitler dokonce 26. ledna 1934 uzavřel desetiletý německo-polský pakt o neútočení, za což byl v Německu značně kritizován. Hitler ale uvažoval strategicky, uklidnil napjaté vztahy s Polskem a zároveň se v evropském měřítku jevil ve srovnání se svými předchůdci jako skutečný diplomat. Hitler také uzavřel s Velkou Británií námořní dohodu, která za určitých podmínek dovolila Německu legálně vytvořit válečné loďstvo, což de facto znamenalo porušení Versailleské mírové smlouvy. Německo se zavázalo, že v následujících deseti letech počet jeho válečných lodí nepřekročí 35 % britských válečných lodí. Hitler ve svých prvotních plánech doufal v uzavření spojeneckého svazku s VB. Jelikož Velká Británie měla neustále odmítavý postoj k vytvoření případného spojení, Hitler musel vytvořit alternativní koncepci svého programu bez ní. Díky tomu se Hitler stále více sblížoval s Mussolinim, i když zde stále existoval sporný bod v podobě Rakouska, s nímž měli oba dva vůdci své plány (Kissinger, 1999: 313-314; Neville, 2008: 200; Zitelmann, 1993: 67-71).

Obrat v Hitlerově politice nastal dne 7. března 1936, kdy porušil Locarnskou smlouvu¹ a obsadil demilitarizované pásmo v Porýní. Hitler věděl, jak to byl riskantní tah. Pokud by Společnost národů, Velká Británie nebo Francie něco podnikly, musel by se z Porýní stáhnout. Velká Británie a Francie se ale neodhodlala nic udělat, a tak se Hitler mohl těšit z morálního vítězství. Hitler porazil západní Spojence, kteří dali najevo, že s ním nechtějí bojovat a zvítězil také nad vlastními generály, kteří se tohoto kroku báli. Proto se od této doby Hitler spoléhá jen na vlastní intuici (Hoyt, 2003: 59-60; Neville, 2008: 91-96).

Hitlerova expanzivní politika se opět projevila dne 12. března 1938, kdy německá vojska vpochodovala do Rakouska. Následující den Hitler podepsal *Zákon o znovusjednocení Rakouska s Německou říší*, což de facto znamenalo *anšlus* (připojení). Anšlus Rakouska byl jedním z Hitlerových primárních cílů. Hitler chtěl anšlus legálně potvrdit, a proto vyhlásil referendum, kdy naprostá většina Rakušanů byla pro připojení k Německu. Jediné, čeho se Hitler skutečně obával, bylo to, že by Velká Británie a Francie mohly zasáhnout a pomoci Mussolinimu, aby německému vpádu na rakouské území zabránil. Nic takového se ale nestalo. I v tomto případě byla opět potvrzena politika appeasementu (Hoyt, 2003: 85, 90-94).

Poněvadž Anglie, Francie a tím pádem celá Společnost národů Hitlerův postup připustily, Hitler si vytyčil svůj další cíl, a to sudetoněmeckou otázku. Hitler chtěl v dohledné a krátké době Československo rozbít. Rozhodující otázkou opět bylo, jaký k tomu zaujme postoj Velká Británie. Hitler věřil v pasivní přístup, který se posléze znovu potvrdil. Proto byla dne 29. září 1938 svolána Mnichovská konference, o níž se podrobně zmíním v následující podkapitole. Přijetí Mnichovské dohody znamenalo pro Československo

¹ Locarnská smlouva, která byla přijata na konferenci v Locarnu v roce 1925, se snažila zajistit hranice na Rýnu. Někdy se tato smlouva nazývá *Západní Locarno*, i když se paradoxně žádné Východní Locarno neuskutečnilo. Smlouva měla bezpečnostní charakter mezinárodních záruk německých západních hranic s Francií prostřednictvím *Rýnského garančního paktu* (Kissinger, 1999: 287-289).

postoupení svého pohraničí ve prospěch Německé říše. Západní mocnosti se domnívaly, že tímto krokem zažehnaly válku a další Hitlerovu expanzi (Kissinger, 1999: 330-333; Zitelmann, 1993: 75-76). O několik měsíců později, konkrétně dne 15. března 1939, Hitler tuto dohodu porušil a německé vojsko vpochovalo do Prahy a Hitler oznámil výnos o zřízení *Říšského protektorátu Čechy a Morava* (Zitelmann, 1993: 76). Protektorát Čechy a Morava bude představovat samostatnou kapitolu, jelikož je jedním z kvazistátů, jemuž se tato bakalářská práce věnuje.

Politika appeasementu opět nepřinesla tvrdý postup vůči Německu. Proto se Hitler spolu s Ribbentropem zaměřili na sporné německo-polské otázky. Primárním cílem bylo navrácení Gdaňska Německé říši. Německo-polská jednání byla však neúspěšná, a proto začalo Německo jednat se Sovětským svazem. Hitler se tak snažil zvýšit tlak na Polsko a zároveň narušit jednání mezi západními mocnostmi a Sovětským svazem. Z tohoto jednání vyústil dne 23. srpna 1939 známý pakt Ribbentrop-Molotov o neútočení. V tajném dodatku si Německo a Sovětský svaz vytyčily své oblasti zájmů ve východní Evropě a rozhodly o dělení Polska (Taylor, 2005: 243-245, 252-253; Zitelmann, 1993: 77-78). Jak už název bakalářské práce napovídá, Polsko v této práci rovněž zaujímá velmi důležitou pozici. Proto Polsko představuje samostatnou kapitolu, ve které situaci v Polsku podrobně rozvedu. Vyvrcholení Hitlerovy politiky (do roku 1939) bylo napadení Polska dne 1. září 1939, čímž započala druhá světová válka.

2.2. Mnichovská dohoda

Mnichovská dohoda, známá v našem prostředí také jako *Mnichovská zrada*, *Mnichovský diktát*, *zrada Západu* či *O nás bez nás* je vyústěním Mnichovské konference, jež byla zahájena v poledne 29. září 1938 v Hitlerově pracovně. Této konference se zúčastnili zástupci čtyř zemí. Za Německo to byl Adolf Hitler, za Velkou Británii Neville Chamberlain, Francii zastupoval Édouard Daladier a Itálii Benito

Mussolini. Hlavním cílem Francie a Velké Británie bylo zachování míru. Českoslovenští představitelé se o této plánované schůzce dozvěděli pouhý den předem, tedy 28. září, během vládní schůze na Hradě. Československo vyslalo delegaci v podobě Vojtěcha Mastného a Huberta Masaříka. Pozice obou vyslanců byla velmi nepříjemná, samotné konference se nemohli zúčastnit. Měli pouze vyslechnout rozhodnutí, které předají dál. Po dobu konání čekali ve svých pokojích, kde je hlídala německá policie (Cesar, 1978: 148-149; Čapka, Lunerová, 2011: 108-111).

K podepsání výsledné dohody přistoupili zástupci čtyř mocností před půlnocí dne 29. září. Mnichovská dohoda stanovila, že Československo musí do 10. října postoupit pohraniční území, které bylo rozděleno do pěti okupačních pásem, přičemž vyklizování započne již 1. října (Cesar, 1978: 149; Kural, 2002: 149). Důsledkem této dohody přišlo Československo o soustavu pohraničních pevností, kterou začalo budovat už v roce 1934 a stalo se tak bezbranné, což se potvrdilo v březnu 1939. Tím se podařilo naplnit Hitlerův plán *Fall Grün* a rozbít Československo úplně (Hoyt, 2003: 95-99; Čapka, Lunerová: 2011: 112-113).

Smlouva čtyř mocností, která byla podepsána v Mnichově v noci z 29. na 30. září 1938 znamenala začátek konce Československé republiky jako nezávislého a demokratického státu. Pro stávajícího prezidenta Edvarda Beneše Mnichovská dohoda znamenala zhroucení celé jeho dosavadní politické koncepce. Proto dne 5. října 1938 odstoupil ze svého prezidentského úřadu. Novým prezidentem se stal Emil Hácha a nastalo období tzv. Druhé republiky, které trvalo do 15. března 1939. Den, kdy bylo Československo vymazáno z mapy Evropy (Cesar, 1978: 151; Filípek, 2001: 79).

3. PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

Období Protektorátu Čech a Moravy, od roku 1939 do roku 1945, určitě nepatří mezi světlé okamžiky našich dějin. Troufám si říct, že se jedná o jednu z nejtragičtějších událostí české historie. V tomto období bylo území tehdejšího Československa, o které se zasadil zejména T. G. Masaryk, rozděleno. Vznikl samostatný Slovenský stát a Protektorát Čechy a Morava, který spadl pod nadvládu Třetí říše. I když od konce Protektorátu Čechy a Morava uplynulo více než šedesát pět let, je tato etapa stále ožehavé téma našich dějin. Dokazuje to zejména množství literatury, která se této problematice věnuje a také především pozornost médií, jestliže se schyluje k symbolickému výročí.

Zastánci politiky appeasementu, především Velká Británie a Francie, se domnívali, že zajistí mír v Evropě pomocí Mnichovské dohody. 15. března 1939, den, kdy začala okupace Čech a Moravy vojsky nacistického Německa, byl hořkým plodem této naivní a ústupkové politiky. Nejdříve se zaměřím na samotnou okupaci a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava. Krátce se zmíním i o vyhlášení samostatného Slovenského státu. V další části bakalářské práce se budu věnovat reálnému fungování Protektorátu Čechy a Morava. Pokusím se popsat chod místní samosprávy, protektorátní vlády a německých institucí. Co se německých institucí týče, zaměřím se na úřad a pravomoci říšského protektora, okupační úřady, bezpečnostní aparát a německou okupační justici. V dalších podkapitolách se budu zabývat exilem a místním odbojem, do něhož zahrnujeme různé odbojové skupiny, jako jsou: *Politické ústředí*, *Obrana národa* či *Petiční výbor Věrní zůstaneme*, ale i *Komunistická strana Československa*, která v této době sílí. Poté, co byl Heydrich jmenován na post říšského protektora, se situace v Protektorátu značně vyostří, což se značně projeví na chodu místní samosprávy a protektorátní vlády. Nedílnou součástí této kapitoly je také pojednání o atentátu na Heydricha, čímž se posílila pozice exilové vlády. V závěru kapitoly se budu věnovat veřejnému životu v protektorátu

a Pražskému povstání, které vedlo ke konci Protektorátu Čechy a Morava.

3.1. Německá okupace

Jak již bylo výše zmíněno, Mnichovská dohoda odebrala československé pohraničí ve prospěch sousedních států. Samozřejmě největší část ve prospěch Třetí říše, kde žili převážně Němci, i když ne všude tomu tak skutečně bylo. Bylo odňato pohraničí, kde byla vystavena hustá síť vojenských pevností a kde se nacházely důležité zdroje surovin. I když dal Hitler v Mnichovské dohodě Československu záruky, veřejně prohlašoval, že vůbec nechce, aby Čechy existovaly. Nechal vypracovat plán *Fall Grün* k úplné likvidaci Československa. Berlín označil okupaci za pouhou pacifikační akci, která se uskuteční bez mobilizace jednotkami v běžném mírovém stavu. Hitler se ve svých plánech snažil o to, aby se urychlilo vyhlášení slovenské státní samostatnosti. Nahrával mu fakt, že v noci z 9. na 10. března 1939 odvolal československý prezident Emil Hácha vládu autonomního Slovenska, jež byla pod Tisovým vedením. Pražská ústřední vláda se snažila potlačit slovenské hnutí za nezávislost, a tak na Slovensko vyslala vojsko a vyhlásila stanné právo. Toho využil Hitler a začal do sporu zasahovat. Dne 13. března 1939 se Tiso spolu s Ďurčanským vydali do Berlína, aby jednali s Hitlerem, který je informoval o chystané akci proti Československu. Proto na Tisa naléhal, aby vyhlásil nezávislost. Tiso si byl vědom toho, že pokud by tak neučinil, Slovensko by nemělo žádné záruky a hrozila by anexe Slovenska Maďarskem. Pod tímto nátlakem Slovenský sněm dne 14. března vyhlásil nezávislý Slovenský stát pod záštitou Německa. Díky tomu měl Hitler volnou cestu k okupaci zbylého „Československa“ (Brandes, 1999: 21-22; Liška, 2010: 76; Moulis, 1979: 36-45; Uhlíř, 2002: 23).

Za Hitlerem do Berlína se vydal i Emil Hácha a československý ministr zahraničních věcí František Chvalkovský. Když dorazili v devět hodin večer, dozvěděli se, že mezitím byla obsazena německou armádou

Moravská Ostrava. Podle jisté výpovědi byla Moravská Ostrava obsazena preventivně, aby tím Němci zabránili případnému vpádu polských vojsk. Hitler na schůzce Háchovi oznámil, že chce anektovat zbytkové Česko. Prohlásil, že vydal rozkaz ke vstupu německých vojsk a k připojení Československa k německé říši. Dodal, že chce poskytnout Čechům co největší míru autonomie i více svébytného života, než jak tomu bylo za dob rakouských. Hitler dal Háchovi dvě možnosti, jak okupace může probíhat. První možností bylo, pokud by byl německým oddílům kladen odpor, tak se okupace promění v bitvu. Takovýto odpor by byl zlikvidován všemi prostředky, které měl Hitler k dispozici. Druhou., a rozhodně přijatelnější, možností bylo obsazení zbytku Čech pokojnou cestou, kdy nebude kladen žádný odpor německým oddílům. V tomto případě by vůdci nic nebránilo, aby poskytl českým zemím individuální existenci, autonomii a jistou míru národní svobody. Z předchozího výčtu si Hácha a Chvalkovský samozřejmě vybrali druhou možnost. Proto měli za úkol zajistit poklidné obsazení a zabránit veškerému odporu. Hácha nařídil ministru obrany Syrovému, aby armáda nekladla německým okupačním jednotkám odpor. Už v tuto chvíli byl československým zástupcům předložen koncept společného německo-českého prohlášení. Hácha měl prohlášení podepsat jak jménem svým, tak jménem vlády. To zprvu odmítl. Přesto Hácha a Chvalkovský prohlášení podepsali, a to pod výhrůžkou Göringa. Pokud by tak neučinili, byla by Praha zničena *Luftwaffe* (německé letectvo). Společné prohlášení Československé a Německé vlády, které na jedné straně podepsal Hitler a Ribbentrop a na straně druhé Hácha a Chvalkovský, v němž stálo, že Hácha „osud českého národa a země s důvěrou vkládá do rukou Vůdce německé říše. Vůdce toto prohlášení přijal a rozhodl, že český národ pojme v ochranu německé říše a zaručí mu svébytný autonomní rozvoj jeho národního života, odpovídající jeho specifikům“ (Brandes, 1999: 25). Dále se Hácha zavázal, že splní Hitlerovy požadavky: nebude kladen žádný odpor československých ozbrojených sil a policie, bude platit zákaz startu veškerých letadel, bude proveden odsun protiletadlové obrany z pozic, nepřerušit se veřejný a hospodářský život a v tisku i rozhlase bude

k nastávajícím událostem zachována zdrženlivost. Nicméně Hitler Háchu varoval, že každý tlak vyvolá protitlak. Pokud se tak stane, tak nebude moci poskytnout slíbené úlevy. Vzhledem k tíživé situaci podala československá vláda během Háchovy nepřítomnosti 14. března v 16 hodin demisi. Právě díky Háchově nepřítomnosti nemohla být ale přijata. Aby okupace proběhla bez větších problémů, Hitler dal rozkaz německému vojsku, aby se při obsazování českého území nechovalo jako nepřítel, ale pouze jako nositel vůle říšské vlády, který na tomto území zřídí pořádek. Hácha se telefonicky spojil s vládou, aby ji informoval o společném prohlášení. Vláda prohlášení přijala ve 4 hodiny ráno, čímž byla okupace formálně schválena (Brandes, 1999: 22-26; Hájek, 1959: 149-152; Moulis, 1979: 40, 101-102).

Vrchní velitelství německé branné moci (OKW) připravilo detailní plán k provedení okupace Čech a Moravy, které neslo krycí označení *Unternehmen Südost*. OKW rozdělilo okupované území na dvě operační oblasti, země Česká a Moravskoslezská. Až na protipolský vpád do oblasti Moravské Ostravy započala všeobecná okupace českých zemí v šest hodin ráno, kdy německá vojska vpadla do Československa ze všech stran a *Luftwaffe* obsadila všechna česká letiště. Vojenská operace byla velmi dobře připravena. Na každý český prapor připadla jedna německá divize. Proto celý proces okupace proběhl jen s nepatrnými obtížemi. První motorizovaná kolona dorazila k okrajům Prahy před osmou hodinou. V 10:45 se objevila první německá ozbrojená vozidla na Václavském náměstí. V ulicích začaly propukat nepokoje mezi českým obyvatelstvem a Němci, kteří vítali své soukmenovce. Situaci se snažila uklidnit česká policie a rozhlas s hlášením, že německá vojska přicházejí na základě mezistátní dohody. Okupace Brna začala rovněž v dopoledních hodinách. V poledních hodinách přijel do Prahy generál Walther von Brauchitsch, který zastával funkci vrchního velitele pozemního vojska, jenž byl pověřen velením nad jednotkami provádějící okupaci. Doprovázet ho generál pěchoty Johannes Blaskowitz. Už odpoledne na vývěsních místech ve všech českých městech a obcích

se objevily známé dvojjazyčné vyhlášky nazvané „Rozkas pro obyvatele“, které byly vytištěny pravděpodobně pokroucenou češtinou, v nichž Blaskowitz oznamoval, že „na rozkas Votze a neivršího Prezidenta německé Armady převzal sem zemi české s nešním dnem celou moc“ (John, Kliment, Nakládal, 2004: 223). Poté, co byly obsazeny Hradčany, probíhaly horečné přípravy. Smysl těchto příprav vyšel najevo až večer. Očekával se utajovaný příjezd Adolfa Hitlera. Spolu s Hitlerem měla přijet jeho věrná delegace v podobě ministra zahraničí Ribbentropa, generála Keitela, vedoucího SS Himmlera a dalších. V nadcházející noci se intenzivně pracovalo na konečné verzi dokumentu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava (Hájek, 1959: 152-153; John, Kliment, Nakládal, 2004: 207-224).

3.2. Výnos o zřízení Protektorátu Čechy a Morava

V noci z 15. na 16. března podávali Hácha a Chvalkovský zprávu české vládě. Mezitím Hitler, Ribbentrop a Stuckart (státní sekretář) dotvářeli konečnou verzi dokumentu, aniž by pozvali české reprezentanty. Výsledkem byl „Výnos Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava“, zkráceně „Protektorát Čechy a Morava“ (*Protektorat Böhmen Mähren*). Vzorem se údajně měla stát smlouva mezi Francií a tuniským bejem z roku 1881 (Brandes, 1999: 26-27). Dne 16. března v 11 hodin Hitler přijal K. H. Franka a pozdravil z balkónu Pražského hradu své věrné stoupence. Následně přijal K. Henleina a celou řadu dalších osobností. Nicméně českou vládu a dokonce i prezidenta Hácha zatím ignoroval. Hácha byl uveden k ministroví Ribbentropovi až ve 14 hodin, kde mu byl předán Výnos vůdce a říšského kancléře o protektorátu Čechy a Morava. Současně došlo k jeho přečtení v českém rozhlasu a publikování v českém tisku (Cílek, Moulis, 2009: 153-154; John, Kliment, Nakládal, 2004: 224). Hitler přijal Hácha odpoledne, kde mu dal najevo, že má jeho plnou důvěru a zopakoval slib, že při loajálním chování uzná český národ. Také mu naznačil,

kdo se stane říšským protektorem, jméno však nesdělil (Cílek, Moulis, 2009: 155).

Zmíněný výnos byl složen z preambule a třinácti článků. V preambuli bylo uvedeno, že německý zásah byl zcela nezbytný, aby mohl být na území zmítaném národnostními boji nastolen klid a pořádek. V článku 1 stálo, že zbytkové Česko je území Velkoněmecké říše. V článku 2 se vymezuje rozdílná státní příslušnost obyvatel Protektorátu. Dále uvádí, že obyvatelé německého původu se stanou německými státními příslušníky, kteří podléhají německé jurisdikci a ostatní obyvatelé jsou státními příslušníky protektorátu, tudíž podléhají soudní moci protektorátní. Článek 3 obsahuje definici autonomie. „Protektorát Čechy a Morava je autonomní a spravuje se sám. Svá výsostná práva přináležející mu v rámci protektorátu vykonává v souladu s politickými, vojenskými a hospodářskými zájmy říše. Tato výsostná práva jsou vykonávána prostřednictvím vlastních orgánů a vlastních úřadů s vlastními úředníky“ (Brandes, 1999: 27). Ve článku 4 je uvedeno, že výkon úřadu státního prezidenta je podmíněn důvěrou Vůdce a říšského kancléře. Článek 5 stanovuje, že říšský protektor, který má určitá práva, bude stát po boku státního prezidenta. O těchto právech se zmíním v další části práce. Dále říše převzala protektorátní resort zahraničí. V dalším článku jsou stanovena práva berlínských ministerstev. Vztahy mezi protektorátní vládou a správou a říšským protektorem a berlínskými úřady nebyly ve výnosu jasně stanoveny, z čehož vyplývá, že míra autonomie nebyla pevně daná a mohla tak být podstatně omezena. Výnos vůdce a říšského kancléře o protektorátu Čechy a Morava ze 16. března sloužil jako určitý rámec, který byl doplňován nařízeními říšského protektora či právními předpisy berlínských úřadů (Brandes, 1999: 27-28; Maršálek, 2002: 16-19).

3.3. Vojenská správa na počátku nacistické okupace a zřízení politických institucí

Přestože byl vytvořen Protektorát a zřízena funkce říšského protektora, podléhaly zpočátku na Hitlerův rozkaz Čechy a Morava tzv. vojenské správě (*Militärverwaltung*). Veškerá výkonná moc byla svěřena vrchnímu veliteli zasahujících jednotek generálu von Brauchitschovi. Ten ji dále přenesl na své podřízené. V Čechách, se sídlem v Praze, byl výkonnou mocí pověřen generál J. Blaskowitz, přičemž šéfem civilní správy se stal župní vedoucí K. Henlein. Na Moravě, kde sídlem bylo Brno, převzal moc generál S. W. Lista, v čele civilní správy stál župní vedoucí J. Bürckel. Zmíněná vojenská správa důsledně kontrolovala nejen protektorátní vládu a správu, nýbrž i podřízené orgány. Vláda nesměla svolat ministerskou radu nebo sestavit program své schůze, aniž by měla patřičné povolení vojenských a civilních okupačních úřadů. Jednání ministerské rady se nemohla uskutečnit bez přítomnosti vládního prezidenta dr. Fiedricha Bachmanna, vedoucího Henlinova štábu. Spolu s vojenskou správou fungovala i civilní správní složky. Orgány této civilní správy (*Zivilverwaltung*) tvořily trojstupňovou soustavu. Tato soustava byla vytvořena především proto, aby vykonávala dozor nad činností autonomních úřadů a řídit nižší články okupační správy. Opatření vojenské správy zasahovala do všech oblastí. Největší vliv měla ve veřejném životě, chodu správy a hospodářství. Řadíme sem například zákaz nočního vycházení, průvodů a v podstatě jakéhokoli shromažďování, zpřísnění cenzury tisku, dále zavedení propustkového režimu na hranicích či odvod zbraní a střeliva. Spolu s vojenskou správou přišlo i gestapo. S okupací začala první vlna preventivního zatýkání potenciálních nepřátel nového pořádku, jednalo se o tzv. Akci Mříže (*Aktion Gitter*) (Brandes, 1999: 30-31; Frajdl, 1993: 11; Maršálek, 2002: 45-46).

Vojenská správa trvala pouhý měsíc, konkrétně do půlnoci 15. dubna 1939. V tomto časovém období přešla výkonná moc, jež byla svěřena dosud armádě, z části na říšského protektora a z části opět

na české úřady. Je velmi důležité si uvědomit, že během tohoto jednoho měsíce byly položeny základy pozdějšího dvojkolejného systému orgánů veřejné moci v protektorátu. Tímto nastaveným systémem se Protektorát Čechy a Morava v budoucnu odlišil od všech ostatních nacistických okupačních režimů. Vedle nově vybudovaného systému říšských orgánů koexistovala soustava autonomních orgánů, která obsahovala téměř nezměněnou dosavadní státní organizaci. Role vojenské správy byla klíčová. Byla to právě ona, kdo zajistila upevnění nacistické moci. Vytvořila podmínky pro klidný přechod protektorátu pod civilní orgány (Maršálek, 2002: 47).

3.4. Německé instituce a jejich pravomoci

V prvních dnech a měsících okupace nebylo zřejmé, jaký postoj vůči Protektorátu a Čechům zaujmou německé úřady. To bylo dáno tím, že německé úřady neměly ještě zkušenosti s tím, jak spravovat autonomní oblasti a jak zacházet s cizími národy. Jak jsem uvedla výše, vzorem pro výnos ze 16. března 1939 se stala francouzsko-tuniská smlouva z roku 1881. Díky tomu bylo hrubě naznačeno, jakým směrem se bude správa německých úřadů ubírat (Brandes, 1999: 32). Již dne 21. března 1939 bylo vydáno nařízení o používání němčiny jako úředního jazyka v Čechách a na Moravě. To v praxi znamenalo, že na úřadech a institucích, kde byl vedoucím úředníkem Němec, se muselo úřadovat v němčině, přestože se jednalo o orgán protektorátní správy (Frajdl, 1993: 12).

Dne 18. března 1939 jmenoval Adolf Hitler říšským protektorem bývalého ministra zahraničí a dřívějšího předsedu tajné kabinetní rady Konstantina von Neuratha a jeho zástupcem státního sekretáře, což byla pro upřesnění druhá nejvyšší pozice německé správy, Karla Hermanna Franka, jenž byl známým příslušníkem tehdejší Sudetoněmecké strany. Nejvyšším výkonným úředníkem byl jmenován správní odborník Kurt von Burgsdorff. I když Neurath nastoupil do úřadu 5. dubna, kdy oficiálně

převzal všechny úřední povinnosti, úkoly šéfa civilní správy byly předány na úřad říšského protektora až 15. dubna (Brandes, 1999: 36-37).

3.4.1. Říšský protektor

Úřad říšského protektora se sídlem v Praze stál na samém vrcholu pyramidy německé správy. Říšský protektor byl zástupcem Adolfa Hitlera jakožto ochránce říšských zájmů a zmocněncem německé vlády na protektorátním území. Byl odpovědný pouze Hitlerovi. Výnos podle článku 5 stanovuje, že říšský protektor stojí po boku státního prezidenta. Dále stanovuje, říšský protektor má pravomoc odvolat státního prezidenta. Říšskému protektorovi podléhal státní tajemník. Jak jsem již uvedla, tuto funkci zastával K. H. Frank, jehož Himmler jmenoval zároveň vyšším velitelem SS a policie. Říšský protektor má povinnost dbát na to, aby byly dodržovány politické směrnice Vůdce a říšského kancléře. Říšský protektor potvrzuje členy vlády protektorátu. Kromě toho se může informovat o všech opatřeních vlády protektorátu a dávat jí rady. V případě, že by opatření směřovala k poškození Vůdce, může vznést protest a pokud hrozí bezprostřední nebezpečí, je oprávněn vydávat nařízení, která jsou ve společném zájmu nezbytná. K výkonu svých pravomocí si protektor zřídil Úřad říšského protektora (*Amt des Reichsprotektors*) (Brandes, 1999: 27, Frajdl, 1993: 12; Schelle, 2010: 40).

Výnosem z 18. září 1940 rozdělil svůj úřad do čtyř oddělení. Oddělení I obsahovalo správu, justici a výuku. V podstatě se jednalo o oddělení politické. Oddělení II se věnovalo hospodářství, ekonomice a financím. Oddělení III se zabývalo dopravou a oddělení IV kulturní politikou. Jednotlivá oddělení se dále členila na skupiny a referáty. K úřadu říšského protektora příslušeli i velitelé pořádkové a bezpečnostní policie. Díky tomu podléhali státnímu tajemníkovi, tudíž K. H. Frankovi. Úřad říšského protektora byl 25. listopadu 1942 byl opět reorganizován, nyní do osmi oddělení. Oddělení I se zabýval ústřední a vnitřní správou.

Oddělení II se staralo o justici, oddělení III o školství. Oddělení IV se zaměřilo na zemědělství, oddělení V na zemědělství a oddělení VI na finance. Oddělení VII se věnovalo dopravě a technice a oddělení VIII spojům a poště, čemuž se nově věnuje samostatné oddělení. Tato nová struktura lépe odpovídala organizaci protektorátních ústředních úřadů a umožňovala tak lepší kontrolu. Spolu s koncem vojenské správy převzal regionální orgány jako „oberlandráty“ (*Oberlandrat*), které byly zřízeny vrchním velitelem pozemních vojsko v době vojenské správy. V jejich kompetenci byla dvě až tři česká okresní hejtmanství. Jejich úkolem bylo podávat zprávy o vývoji v okresech a kontrolovat nižší administrativní orgány protektorátu (Brandes, 1999: 39-41; Frajdl, 1993: 12-13; Schelle, 2010: 41).

Funkci říšského protektora oficiálně zastávali pouze dva němečtí zástupci. Konstantin von Neurath, jenž tuto funkci zastával od 18. března do 27. září 1941, kdy byl poslán na zdravotní dovolenou, protože nedokázal být dosti tvrdý vůči českému obyvatelstvu. Druhým z nich byl Wilhelm Frick, který byl v úřadě od 20. srpna 1943 do 5. května 1945. Mezitím funkci říšského protektora zastávali zastupující říšští protektoři, kterými byli Reinhard Heydrich v období od 27. září 1941 do své smrti 4. června 1942 a Kurt Daluege od 4. června 1942 až do odvolání 20. srpna 1943 (Frajdl, 1993: 13-14).

Úkoly říšského protektora a státního ministra bylo zajistit germanizaci prostoru a osob české národnosti, zajistit ekonomické využití českých zemí pro válečné potřeby nacistického Německa a připravit fyzickou likvidaci národa, pokud by nedošlo ke germanizaci. Dalším úkolem bylo zajistit trvalé spojení českých zemí s nacistickým Německem, kontrolovat protektorátní administrativu, organizovat boj proti českému odporu a odboji a neposledně vytvořit kolaborantskou vrstvu, jež by pomáhala splnit nacistické cíle (Frajdl, 1993: 14).

3.4.2. Okupační úřady

Vedle říšského protektora a státního ministra byly další složkou politicko-mocenského systému okupační úřady, které podléhaly protektorovi a státnímu ministrovi. Velmi důležitým článkem okupační správy byly *oberlandráty*, které působily jako úřady říšské všeobecné vnitřní správy. Pro tyto úřady se ujalo pojmenování nižší správní úřady. Měly povinnost dohlížet ve svém územním obvodu na činnost protektorátních úřadů. Těmto úřadům také náleželo obstarávání úředních zásahů do hospodářského života a nakládání s židovským majetkem. Dále měly na starost arizaci, jež vážně poškozovala chod celé protektorátní ekonomiky a hospodaření s nedostatkovými surovinami. Zajišťovaly i výkon filmové cenzury, pasové, cizinecké a zbrojní policie. Díky velmi široké agendě došlo k několika reorganizacím svého územního uspořádání. Tyto úřady zajišťovaly mimo jiné také část veřejné správy pro německé obyvatelstvo žijící na území protektorátu např. otázka dokumentů říšských občanů, pasové záležitosti, vojenské odvody, rodinné podpory aj. (Frajdl, 1993: 14-15; Maršálek 2002: 52-53).

3.4.3. Bezpečnostní aparát

Opět se jedná o další složku politicko-mocenského systému. Bezpečnostní aparát byl tvořen třemi složkami, které se dále dělily. První složku tvořila pořádková policie (*Ordnungspolizei*, *Orpo*, *OP*). Ta se členila na ochrannou (*Schutzpolizei*, *Schupo*), na četnictvo (*Gendarmerie*), obecní výkonnou policii a na požární ochrannou policii (*Feuerschutzpolizei*). Pořádková policie plnila příkazy německé politické správy. Funkcí pořádkové policie bylo vykonávat dozor nad českou protektorátní policií a zajišťovat veřejný klid a pořádek. Druhou složku tvořila bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei*, *SP*), která byla složena ze státní tajné policie (*Geheime Staatspolizei*) známé jako gestapo a z kriminální policie (*Kriminalpolizei*). Gestapo mělo úřadovny v Praze a v Brně. Gestapo bylo velmi nebezpečným protivníkem českého odboje,

v době Protektorátu zatklo 115 000 osob. Aby účinnost gestapa byla co nejvyšší, organizovalo hromadné akce, například Akce Mříže, Akce Albrecht I, Akce Sokol a další. Třetí a poslední složkou byla bezpečnostní služba (*Sicherheitsdienst, SD*), která vznikla jako zpravodajská služba NSDAP. Na území protektorátu byly i divize německé branné moci (*Wehrmacht*) (Frajdl, 1993: 15-18; Maršálek 2002: 54).

3.4.4. Německá okupační justice

Po uplynutí vojenské správy byla na základě třech nařízení ze dne 14. dubna 1939 vybudována trojstupňová soustava německých soudů. V květnu 1939 k této soustavě přibýly dva soudy branné moci a v únoru 1940 byly zavedeny nad českým obyvatelstvem zvláštní soudy (*Sondergerichte*), které zastupovaly říšskoněmeckou mimořádnou trestní justici. V roce 1942 došlo k ustanovení stanných soudů (*Stangerichte*). Tyto soudy postupně vytlačovaly ostatní druhy soudů a stupně německého soudního aparátu. V této souvislosti není příliš vhodné hovořit o soudech, neboť proti jejich rozsudkům nebylo možné odvolání. Zvláštní soudy byly ustanoveny v Praze a v Brně. Na protektorát se také vztahovala působnost Říšského soudu (*Reichsgerichtshof*) a lidového soudního dvoru (*Volksgerechtshof*). Justiční správa nepodléhala pravomocím říšského protektora, byla podřízena přímo německému ministerstvu justice (Frajdl, 1993: 15; Maršálek 2002: 56).

3.5. Protektorátní správa

V Protektorátu Čechy a Morava bylo dominantní postavení německé správy nad protektorátní správou velmi znatelné. Jednalo se spíše o „loutkový stát“. Protektorátní správa byla tvořena několika institucemi. Patří k nim státní prezident, protektorátní vláda se státním aparátem, bezpečnostní složky a kolaborantské organizace. Území Protektorátu Čechy a Morava zahrnovalo 48 901 km², kde žilo 7 456 000

obyvatel. Protektorát Čechy a Morava neměl podstatné znaky státu. Chybělo mu vlastní státní území, neboť Čechy a Morava byly prohlášeny za součást Velkoněmecké říše. V čele „autonomního“ státu stál státní prezident v podobě Emila Háchy. Dnes mu je vyčítáno, že zastíral vlastní autoritou nacistický teror a útlak a vytvářel iluze o fiktivní autonomii. Pro tento postoj se dnes užívá pojem „háčovština“. Právě Háchovi bylo ze všech nejvíce kladeno za vinu, že se český národ dostal do poroby nacistické Třetí říše. Mnoho let se v české společnosti prosazoval názor, že Emil Hácha byl vlastizrádce a svou politikou se stal spoluodpovědný i za zločiny, které spáchal vládnoucí nacistický režim. Avšak je nutné podotknout, že Hácha neměl příslušné pravomoci, aby se vzniklou situací mohl něco udělat. Hitler považoval Háchu za „malého úředníka“, který bezpodmínečně musí vykonávat jeho rozkazy. Hácha si nedovolil klást odpor, aby se situace ještě více nezhoršila. „Háčovština“ byla politika, která umožňovala nacistům ovládnout situaci v českých zemích. Svého vrcholu dosáhla v roce 1940, kdy byla poražena Francie, kdy ve válce ještě nebyl Sovětský svaz a odpor Velké Británie nebyl příliš efektivní. Tehdy byla upřednostňována politika kolaborace, neboť nebyla naděje na poražení nacistického Německa. Díky tomu „háčovština“ jako ideologie pronikla do kolaborantských organizací, jakými byly Národní souručenství, Kuratorium po výchovu mládeže a Národní odborové ústředny zaměstnanecké (Frajdl, 1993: 19; Liška, 2010: 65-67, 81). Protektorátní správa tvořila druhou odnož organizace veřejné moci v protektorátu, kterou tvořila síť autonomních orgánů, jež navazovaly na správní systém tzv. Druhé republiky (Maršálek, 2002: 57).

Vůdcova představa o výkonu německé politiky v protektorátu a o právech autonomní správy byla předložena na říšském ministerstvu vnitra dne 25. března 1939. Hitlerovu představu prezentoval státní tajemník Stuckart. Protektorát už není subjektem mezinárodního práva, i když ve článku 6 Vůdcova výnosu ze 16. března je určitá mezinárodně-právní samostatnost v jisté míře zachována. Autonomie protektorátu by měla být omezována pouze v případě, pokud je to nezbytně nutné.

Autonomie se přenechává ve prospěch protektorátní vlády, aby prováděla opatření, která říše pokládá za potřebná. Říšský protektor může působit na protektorátní vládu. Německé správní orgány budou zřízeny vyjma armádní správy jen v určitých oblastech, jakými jsou bezpečnostní policie, devizové hospodářství, letecká doprava, rozhlas, soudy, doprava, pošta a telekomunikace (Brandes, 1999: 48-49, Maršálek, 2002: 60).

Dále se Stuckartovo memorandum zabývá otázkou vlády a parlamentu. V němž je dáno, že v protektorátu bude zachována vlastní vláda, jež může zůstat na demokraticko-parlamentním základě. Memorandum zachovává i parlamentárně demokratický systém. Důraz je kladen na sjednocení českého národa do jednotné strany. Na poradě státních tajemníků bylo dále rozhodnuto, že příslušníci protektorátu nejsou cizinci, avšak sňatky mezi příslušníky protektorátu a německými státními příslušníky musí být schváleny. Úředníci protektorátu se nesmí stát říšskými úředníky. Vůdcovo přání bylo, aby zacházení s příslušníky protektorátu bylo zdvořilé, věcné, ale jinak nesmlouvavě přísné. Na další poradě státních tajemníků na říšském ministerstvu vnitra dne 12. května 1939 bylo zkonkretizováno mezinárodně-právní postavení protektorátu a byly určeny pravomoci protektorátní vlády. Z toho vyplynulo, že státní smlouvy, které uzavře říše, automaticky platí i pro protektorát. U státních smluv, které zasahují do právních nebo hospodářských poměrů protektorátu, je možné, aby protektorátní vláda předala prostřednictvím říšského protektora vlastní stanovisko. „Vyslancem“ protektorátu se dne 26. dubna 1939 stal dosavadní ministr zahraničí Chvalkovský. Tím, že přijal tuto funkci, se stal kontaktní osobou protektorátní vlády v Berlíně. Říšské ministerstvo vnitra stanovilo dne 29. dubna 1940, že v právních předpisech byl protektorát zahrnut pod termín území státu, tzn. pod území říše. Říše převzala veškeré zastupování v zahraničí (Brandes, 1999: 49-50; Maršálek, 2002: 60).

Důležitou změnou dosavadního systému byla Heydrichova správní reforma. Heydrich se snažil zlikvidovat dvojkolejný model organizace veřejné moci z prvních let německé okupace. Heydrich dával najevo,

že tento systém veřejné moci je jeden z prostředků, jak ovládnout českomoravský prostor. Celou správní reformu, resp. likvidaci české autonomie, Heydrich koncipoval tak, aby se odehrála v naprosté tichosti a postupně. Podle Heydricha bylo nutné nahradit dvojkolejný systém systémem, jenž by dokázal více efektivně zmobilizovat všechny protektorátní zdroje. Zároveň mělo dojít k co největšímu přizpůsobení celé organizace veřejné moci v protektorátu ostatnímu říšskému území. Prostřednictvím Heydrichovy správní reformy se protektorátní správa měla stát ještě intenzivnějším prostředkem pro germanizaci české politiky. Účelem reformy bylo vytvořit jednotnou strukturu správního aparátu, kde správní činnost bude spočívat na českých úřadech a německá okupační správa si na všech stupních správy ponechá rozhodující pravomoci. Dále měl neomezený dozor nad českou protektorátní správou (Brandes, 1999: 263-267; Maršálek, 2002: 64-71; Schelle, 2010: 44-45).

3.5.1. Státní prezident

Tento post po celou dobu Protektorátu Čechy a Morava zastával Emil Hácha. Byl nejvyšší představitelem protektorátní autonomní správy. Podle článku 4 Hitlerova výnosu o protektorátu sice státní prezident mohl užívat ochrany a čestných práv hlavy státu, ale zároveň bylo stanoveno, že výkon tohoto úřadu je podmíněn důvěrou vůdce a říšského kancléře. Je poněkud zvláštní, že pravomoci státního prezidenta nebyly přesně stanoveny. Teoreticky se pravomoci státního prezidenta měly alespoň z části zakládat na jejich vymezení v ústavní listině z roku 1920 a dalších zákonech, pakliže to neodporovalo „smyslu převzetí ochrany Německou říší“. Skutečnost byla avšak jiná. Protektorátní prezident musel mít ke všem závažnějším úkonům, a to zejména politickým a správním, souhlas říšského protektora. Nicméně vzhledem k tomu, že vůči říšskému protektorovi měl slabé postavení, vnitropoliticky se jeho pozice upevnila. To bylo zapříčiněno i tím, že měl vůdčí úlohu při formování monopolního

Národního souručenství, jež se mělo starat o národ v každém směru. Hácha přenechal již v roce 1939 vedení protektorátní autonomní správy protektorátní vládě. Porady s ní konal jen v zásadně důležitých otázkách (Maršálek, 2002: 57-58).

3.5.2. Protektorátní vláda

Co se týče výkonné moci autonomní správy, jejím nejvyšším orgánem byla po formální stránce protektorátní vláda. Protektorátní vláda musela plnit několik důležitých úkolů. Jedním z nich bylo prosazovat nacistické pokyny, dále krýt nacistickou politiku vlastní autoritou, nacifikovat český národ, využívat českou administrativu, aby okupanti nemuseli do protektorátu posílat velké počty vlastních úředníků či využít české finanční, pracovní a jiné zdroje ve prospěch nacistického Německa. Protektorátní vláda byla zodpovědná státnímu prezidentu Háchovi, který ji jmenoval. Rovněž byla odpovědná i říšskému protektorovi, kterému dokonce musela předkládat protokoly ze svých zasedání. Komu vláda nepodléhala kontrolou, bylo Národní souručenství. Až do Heydrichovy správní reformy odpovídalo složení resortů, jak tomu bylo v době tzv. Druhé republiky. Bylo pouze zrušeno ministerstvo zahraničních věcí a ministerstvo národní obrany. Protektorátní vláda řídila zemské a okresní úřady a protektorátní ministerstva se postupně stala okupačními úřady. Vláda byla činná v oblasti správy i normotvorby. V době existence protektorátu totiž nedošlo k ustavení zastupitelského sboru. Proto mocí zákonodárnou disponovala vláda, avšak pouze formálně. Realita byla poněkud jiná, neboť ji vykonávala přes vládu Velkoněmecké říše (Brandes, 1999: 51-53; Frajdl, 1993: 20; Maršálek, 2002: 58-59).

Ještě před okupací vláda tzv. Druhé republiky v čele s Rudolfem Beranem, který byl současně předsedou Strany národní jednoty, podala 14. března 1939 demisi. Jelikož Hácha nebyl přítomen, demise nebyla přijata. Proto Beran zastával svůj úřad až do 27. dubna 1939, kdy Hácha

jmenoval první protektorátní vládu, v jejímž čele stanul generál Alois Eliáš. Tato vláda vydržela po formální stránce až do ledna 1942, i když v průběhu času v ní došlo k několika změnám. Poněvadž Eliáš ilegálně komunikoval s prezidentem Benešem a spolupracoval s odbojem, byl na příkaz Heydricha zatčen a popraven. Novým předsedou protektorátní vlády se stal Jaroslav Krejčí. Jeho vláda trvala od 19. ledna 1942, kdy byla odvolána vláda Eliáše, do 19. ledna 1945. V závěru svého působení ztrácel důvěru nacistického režimu, proto byl odsouzen Národním soudem v Praze na dvacet pět let vězení. Na jeho místo nastoupil 19. ledna 1945 Richard Bienert, kde působil do 5. května 1945 (Frajdl, 1993: 19-21).

3.5.3. Protektorátní ozbrojené složky

Autonomní správě byly ponechány ozbrojené složky. Byla sem řazena uniformovaná a neuniformovaná policie, jež čítala jen 20 000 osob. Uniformovaná policie byla složena z četnictva, vládní policie, obecní policie a dokonce i z požární policie. Neuniformovanou policii tvořily vládní kriminální policie a obecní kriminální policie. Jak je zřejmé, nejvyšší pozice zastávali nacisté. K protektorátním ozbrojeným složkám patřilo i vládní vojsko (*Regierungstruppe*), které mělo celkem dvanáct praporů. Každý prapor byl tvořen 550 muži, kteří byli vyzbrojeni jen lehkými zbraněmi. Vládní vojsko vykonávalo pomocné úkoly pro německou armádu. Armáda byla zlikvidovaná, neboť Hitler nehodlal riskovat, že by v protektorátu existoval větší ozbrojený sbor, který disponuje těžkými zbraněmi. Armádu nemělo smysl udržovat, protože vojenskou ochranu nad protektorátem převzala říše (Frajdl, 1993: 21; Salák, 2010: 47-48).

3.5.4. Kolaborantské organizace

Kolaborace znamenala vědomou, iniciativní a zejména dobrovolnou spolupráci s nacistickým režimem. Již výše jsem zmínila, Stuckartovo memorandum kladlo důraz na jednotu českého národa. Proto se masovou oporou protektorátního režimu stává Národní souručenství (dále NS), které bylo z počátku jako jediná povolená politická strana, do níž se přihlásilo až 97 % mužů. Vznikla představa, že by bylo vhodné národ sjednotit, aby uhájil českou svébytnost. Národní souručenství vzniklo dne 21. března 1939 a v jehož čele stál protektorátní prezident Emil Hácha. Národní souručenství postupem času začalo prosazovat proněmeckou a pronacistickou politiku, což zapříčinilo odchod jeho členů, anebo členskou pasivitu. Radikální kolaboranti útočili na NS kvůli nedostatečné spolupráci s nacisty. Takovou opozicí byla zejména Vlajka² (Brandes, 1999: 53-54, 125-128; Frajdl, 1993: 26; Liška, 2010: 77-78).

Velmi známou kolaborantskou organizací bylo Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Tato organizace byla vytvořena z iniciativy Heydricha vládním nařízením z 29. května 1942, která byla určena pro děti od 10 do 18 let. Členství bylo povinné. Vedoucím organizace byl Emanuel Moravec, který patřil k neaktivnějším představitelům české kolaborace s nacistickým okupačním režimem. Bývá také označován jako pronacistický aktivista. Interním jazykem Kuratoria byla němčina. Cílem této organizace bylo, aby byla rasově vhodná mládež od deseti let germanizována, na druhé straně mládež rasově nevhodná měla být likvidována (Brandes, 1999: 287-288; Frajdl, 1993: 27). Dalšími kolaborantskými organizací byly Národní odborová ústředna zaměstnanecká, Svatováclavská dobrovolná rota, Česká liga proti bolševismu, Veřejná osvětová služba, Svaz zemědělství a lesnictví, Český svaz pro spolupráci s Němci a jiné (Frajdl, 1993: 26-29).

² Český národně socialistický tábor - Vlajka bylo fašistické uskupení, které bylo vytvořeno z několika menších fašistických skupin. Cílem organizace byla co největší spolupráce s nacisty, aby byl nastolen nový světový řád (Frajdl, 1993: 28).

3.6. Domácí odboj

Domácí odboj byl aktivní způsob boje s německou okupací. K nižším formám odboje patřilo strhávání německých vyhlášek, vlajek či malování symbolů republiky, protinacistických nápisů apod. Brzy poté, co došlo k německému vpádu, začaly vznikat malé ilegální skupiny, které pomalu navazovaly kontakty a slučovaly se ve větší organizace. Již během léta 1939 se utvořily vedoucí složky vlasteneckého odboje, a to Politické ústředí, Obrana národa a Petiční výbor Věrní zůstaneme a Ústřední vedení odboje domácího. Na levém křídle odbojových organizací stála ilegální KSČ, která v průběhu času vytvořila celonárodní síť. Je známo, že odbojových skupin bylo velké množství, avšak z důvodu omezeného rozsahu této práce se budu zabývat jen těmi nejdůležitějšími (Brandes, 1999: 66; Frajdl, 1993: 31).

3.6.1. Nekomunistické struktury

Předtím, než odešel Edvard Beneš do ciziny, pověřil několik svých nejbližších přátel a spolupracovníků, aby s ním zůstali v kontaktu a předávali mu aktuální informace o dění v zemi. Díky tomu se Politické ústředí (dále PÚ) zformovalo krátce po 15. březnu 1939 z politiků a publicistů bývalých občanských stran jako pokračování předmnichovské koalice politických stran. Jeho členy byli např. L. Rašín, F. Richter, J. Nečas, F. Hála, A. Procházka a mnoho dalších. Vedoucím funkcionářem byl P. Šámal. PÚ bylo v kontaktu s ostatními ilegálními organizacemi a prostřednictvím Obrany národa navázalo spojení s exilem v Londýně. PÚ mělo styk i s protektorátní vládou, např. s generálem Eliášem, který byl později popraven. Určitou formu styků navázalo PÚ i s ilegální KSČ. Organizaci zasáhly velké vlny zatýkání, především v roce 1940 a v roce 1944 (Brandes, 1999: 67-70, 204-205; Frajdl, 1993: 33).

Další důležitou složkou domácího odboje byla Obrana národa (dále ON). Tato skupina byla také velmi spjata s republikou. Jednalo se o jednu

z největších ilegálních organizací. ON organizovala zpravodajskou činnost, podporovala rodiny zatčených osob, zajišťovala přechody do zahraničního exilu apod. V čele ON byl generál J. Bílý. Po jeho zatčení ho nahradil generál B. Homola. Již s koncem roku 1939 začalo gestapo pronikat do vnitřní struktury ON a v roce 1940 celou organizaci rozbilo. Při likvidaci ON bylo zatčeno více než 5 000 osob, z nichž bylo popraveno více než 600 (Brandes, 1999: 71-72, 206; Frajdl, 1993: 32).

Petiční výbor Věrní zůstaneme (dále PVVZ) byl odbojovou organizací spíše levicového a demokratického charakteru. PVVZ odmítal staré strany ještě ostřeji než PÚ a ON. Soustřeďoval nekomunisticky orientované socialisty, členy odborů a českou inteligenci, která v organizaci dominovala. PVVZ věnoval svou pozornost především zpravodajské činnosti. I tuto organizaci postihly rozsáhlé vlny zatýkání, které proběhly od října 1941 do září 1942. Všichni vedoucí funkcionáři byli popraveni (Brandes, 1999: 77-78, 206; 206; Frajdl, 1993: 32).

Od začátku roku 1940 se koordinačním centrem domácího odboje stává Ústřední vedení odboje domácího (dále ÚVOD), které se zformulovalo z hlavních složek ilegálního odboje. To znamená, že se nejednalo o novou organizaci, ale pouze o koordinační výbor, do něhož byli vysíláni zástupci. Své zastoupení dvěma členy zde mělo Politické ústředí, Obrana národa, Petiční výbor Věrní zůstaneme. Spojení bylo udržováno i s komunisty. Na počátku byl v čele F. Němec a po jeho odchodu do zahraničí byl nahrazen A. Pešlem. Po Pešlovi se vystřídalo ještě několik jmen. ÚVOD věřil v obnovu demokratické republiky s rozsáhlou sociálně-ekonomickou reformou. ÚVOD spolupracoval nejen s československou zahraniční službou, ale i s britskou a sovětskou zpravodajskou organizací. Ani tato organizace gestapu neunikla. Gestapo proti ÚVODu zasáhlo v roce 1940, 1941 a v roce 1943 (Brandes, 1999: 206-212, 206; Frajdl, 1993: 33).

3.6.2. Komunistická struktura

Aktivní odbojovou organizací byla i KSČ. Ta měla ve svém programu nejen porážku nacistických okupantů, ale i snahu vytvořit režim na marxistickém základě. Komunisté se snažili o zásadní orientaci na SSSR. V době, kdy byl uzavřen sovětsko-německý pakt o neútočení, její vliv zásadně klesl. Situace se začala měnit, když se SSSR stalo členem velké protifašistické koalice. KSČ zpravodajsky spolupracovala se sovětskou tajnou službou a měla vliv i dalších ilegálních organizací. Komunisté se podíleli i na různých sabotážích (Frajdl, 1993: 35).

Gestapo sledovalo odboj již delší dobu a vědělo o tom, že se zpravodajsky orientuje zejména na spolupráci s Edvardem Benešem a s českou exilovou vládou v Londýně. Jednalo se hlavně o organizace, které jsem uvedla již výše. Již v roce 1941 mělo gestapo dostatek kompromitujícího materiálu, aby mohlo tvrdě zasáhnout. Díky tomu byl generál Eliáš zatčen a odsouzen k trestu smrti pro velezradu a špionážní aktivity. Poté nastaly vlny zatýkání všech podezřelých osob a byl vyhlášen výjimečný stav, v němž byly vykonány hromadné rozsudky trestu smrti. Vzhledem k nacistickému teroru byl v Praze dne 27. května 1942 na Heydricha spáchán atentát parašutisty Jozefem Gabčíkem a Janem Kubišem, kteří byli vysazeni z Londýna. Heydrich po několika dnech utrpením zraněním podlehl. Po tomto atentátu nastalo období hrůzovlády, kterému se budu věnovat níže (Brandes, 1999: 300-302; Liška, 2010: 84-86; Mastný, 2003: 203).

3.7. Zahraniční odboj

V čele exilu stanul bývalý československý prezident Edvard Beneš. Poté, co byla přijata Mnichovská dohoda, se Edvard Beneš rozhodl dne 5. října 1938 abdikovat z postu prezidenta a dne 22. října 1938 odletěl do Velké Británie, odkud později odcestoval do USA, kde ho zastihla

zpráva o nacistické okupaci českých zemí. Proto se již necítil být vázán slibem, že se nebude vměšovat do záležitostí pomnichovské republiky, jelikož přestala existovat. Již dne 16. března 1939 zaslal nejvyšším představitelům USA, Velké Británie, Francie a SSSR protestní dopis proti nacistické anexi. To byl pro Beneše začátek. Díky tomu se rodí nový československý odboj v zahraničí, i když se mu ještě nedostává uznání. Beneše začnou respektovat až po rozpoutání evropské a posléze i světové válce, kterou předvídal. Tím začíná Benešův kredit narůstat. Pro Beneše bylo velké zklamání zjištění, že Chamberlainova vláda uznala existenci samostatného Slovenska. Beneš si dal za cíl vytvořit ústřední vedení československého zahraničního protinacistického odboje, což se stává politickou nutností. Beneš se velmi snažil o anulaci Mnichovské dohody. Mezitím se ve Francii koncipoval budoucí Československý národní výbor (dále ČNV), který formálně vznikl dne 17. října 1939, jenž byl složen z politických Benešových stoupenců, kteří emigrovali rovněž jako Beneš. Nicméně Hitler napadl i Francii. Tím se opět změnilo dosavadní Benešovo postavení v exilu. Francie nakonec uznala ČNV jako ústřední orgán českého protinacistického odboje v zahraničí a o měsíc později byl uznán i Velkou Británií. Předsedou se stal Edvard Beneš. ČNV ale dosud neměl statut československé exilové prozatímní vlády, ačkoli Beneš o to velmi usiloval. Ke vzniku a uznání této vlády došlo až po kapitulaci Francie. Tím západní velmoci uznali právní kontinuitu československé státní moci z doby, než byla přijata Mnichovská dohoda. Prozatímní státní zřízení ČSR se sídlem v Londýně představovalo kvazi-suverénní institucionální síť, která byla vytvořena českými a slovenskými emigranty. V žádném případě se ale nejednalo o státní formu, jelikož reprezentace Prozatímního státního zřízení ČSR byla fyzicky odtržena od území i obyvatelstva vlastního státu. V čele byl prezident Edvard Beneš a předsedou prozatímní vlády byl monsignor Jan Šrámek. Dále byla zřízena Státní rada, která zastávala funkci parlamentu. Tyto tzv. instituce uznala i nová britská vláda, v jejímž čele stál Winston Churchill. V této době se změnil i pohled západních mocností na Protektorát Čechy a Morava. Z tohoto území se stalo

výrazné protihitlerovské centrum (Balík a kol., 2007: 110; Brandes, 2003: 28-34, 67-70; Liška, 2005: 136-146).

Poté, co se do války proti Německu zapojil i SSSR, byl si Beneš vědom, že se ocitl na pomyslné hranici mezi Sovětským svazem a západními demokraciemi. Jelikož ho západní demokracie před válkou velmi zklamaly, v této době se začíná projevat orientace na SSSR, která ještě více sílí po osvobození Rudou armádou. Beneš dokonce uzavřel se Sovětským svazem smlouvu. Československo-sovětská smlouva zaručovala poválečné republice vnější bezpečnost a nevměšování do vnitřních záležitostí. Beneš byl nadšen, že našel partnera, který nebude po válce zasahovat do vnitropolitického uspořádání Československa. To se ovšem nestalo, ale tato problematika už není předmětem mé bakalářské práce. Navíc pomohl i fakt, že se na sovětském území časem vytvořilo druhé centrum protinacistického zahraničního odboje Čechů a Slováků, kde hlavní roli hráli českoslovenští komunisté, kteří emigrovali do Moskvy (Brandes, 2003: 53-55; Liška, 2005: 147-151).

Obě odbojová uskupení, v Londýně i Moskvě, připravovala plány, jak zasáhnout proti nacistům. Československý zahraniční odboj udržoval kontakt s prezidentem Háchou a pražskou vládou, v jejímž čele stál generál Eliáš, který byl kvůli této spolupráci popraven. Zahraniční odboj spolupracoval se všemi skupinami domácího odboje, to jsem již zmínila v předchozí podkapitole. Beneš dospěl k zásadnímu rozhodnutí. Prestiž českého národa i jeho exilové vlády je třeba u Spojenců posílit. Proto bylo v Londýně rozhodnuto o atentátu na Reinharda Heydricha, jednoho z nejvýznamnějších představitelů nacistického režimu. Beneš s tajným souhlasem Britů začal s organizací atentátu. Vražedné komando bylo vysazeno britskými letadly na protektorátním území. Atentát byl úspěšný a tím se upevnila pozice zahraničního odboje na mezinárodní scéně. Nicméně v Protektorátu Čechy a Morava vypukl teror, kterému se budu věnovat níže (Brandes, 2003: 92-96; Liška, 2010: 107-108).

Na sklonku války se ukázal sílící vliv komunistického odboje, resp. komunistického centra v Moskvě. Bylo zřejmé, že se Benešova exilová vláda již neprosadí. Proto Prozatímní státní zřízení ukončilo svou činnost dne 4. dubna 1945, kdy exilová vláda podala demisi. Mezitím při jednání v Moskvě o Košickém vládním programu v březnu 1945 byla ustanovena Národní fronta, v níž měli od počátku rozhodující vliv komunisté. Síla komunistů se potvrdila dne 5. dubna 1945, kdy se Národní fronta prosadila vůči londýnskému Prozatímnímu státnímu zřízení a vyhlásila svůj Košický vládní program. Po Pražském povstání se moci chopila Národní fronta, která se začala zabývat vnitropolitickou situací (Vodička, Cabada, 2007: 52-53, 56-57).

3.8. Život v protektorátu

16. březen 1939 znamenal velkou změnu pro každodenní život. V zemi byla vyhlášena protektorátní správa. To, že Hitler Háchovi na berlínském jednání slíbil vysokou míru autonomie, nehrálo ve skutečnosti žádnou roli. Němci s autonomií v žádném případě nepočítali. Díky tomu byla česká autonomní správa víceméně fiktivní, ve všem byla podřízena německým okupantům. Je nutné podotknout, že okupační politika byla v průběhu trvání protektorátu velmi proměnlivá. Jiná byla v době konstituování nacistické moci, jiná po vypuknutí války, jiná v době teroru. Nicméně život protektorátního obyvatelstva jistě nebyl snadný v žádném období (Maršálek, 2002: 139). S životem v protektorátu je spjat přidělový a lístkový systém. Tento systém byl vytvořen kvůli regulaci hospodářství. Nacisté potřebovali v zemi vybudovat válečné hospodářství. To byla úrodná půda pro vytvoření černého trhu, kde byly potraviny vysoce předraženy. Život v protektorátu také výrazně ovlivnilo rozdílné zacházení s Čechy a Němci. Němci byli v každém ohledu upřednostňováni. Například Němci měli oproti Čechům nárok na více potravin. Také dostávali lepší potraviny než Češi (Maršálek, 2002: 154-155; Lustigová, 2005).

Život v protektorátu byl také spjat s terorem. České obyvatelstvo podnikalo řadu demonstrací, aby dali najevo nesouhlas s nacistickou okupací. Jedna taková demonstrace se konala 28. října 1939, kdy účastníci chtěli vyjádřit památku vzniku Československé republiky. Na tento den byla naplánovaná masová stávka a demonstrace proti okupantům. Jelikož Neurath v té době byl mimo Prahu, vložil se do řešení situace K. H. Frank. Ten sdělil Háchovi Hitlerův příkaz, že v protektorátu nestrpí žádné demonstrace. Padla i výhrůžka, že bude zrušena veškerá protektorátní autonomie. Dne 11. listopadu 1939 zemřel na následky střelné rány z předchozí demonstrace z 28. října 1939 student medicíny Jan Opletal. Z jeho pohřbu vzešla další demonstrace, na kterou podle některých autorů gestapo vyčkávalo. Pohřeb byl naplánován na 15. listopad 1939. Pohřbu se účastnilo až 3 000 studentů. Po smuteční akci následoval studentský průvod, při kterém bylo oslavováno Československo. Vzniklá situace velmi rozhořčila Adolfa Hitlera, který začal litovat, že s Čechy nenaložil stejně jako s Poláky. Uvědomil si, že poskytnutí autonomie bylo velkou chybou, proto vydal několik rozkazů. Dne 17. listopadu 1939 byli zastřeleni údajní organizátoři studentské demonstrace. Dále SS obsadila pražské vysokoškolské koleje a deportovala studenty do koncentračních táborů. Ještě téhož dne byly uzavřeny všechny české vysoké školy v Protektorátu Čechy a Morava (Brandes, 1999: 101-111).

Dne 28. září 1940 státní tajemník K. H. Frank zaslal Hitlerovi memorandum s návrhy, jak dále postupovat vůči českému národu. Rasově způsobilí Češi by měli být germanizováni a ostatní by měli být eliminováni buď postupnou germanizací, deportacemi, nebo kolonizací protektorátu německou rasou. „Česká národní myšlenka měla být zničena omezením české vzdělanosti i perzekucemi vůči nepřizpůsobivé české inteligenci“ (Liška, 2010: 81). Hitler tento plán schválil, ale uvedl, že je nutné ho v plné míře realizovat až po skončení války. Důvodem tohoto rozhodnutí bylo, že Třetí říše potřebovala Čechy využít jako pracovní sílu pro válečnou výrobu (Liška, 2010: 81-82).

Nacistický režim vůči obyvatelům protektorátu přitvrdil po nástupu Heydricha dne 27. září 1941 do funkce zastupujícího říšského protektora poté, co byl von Neurath poslán na „zdravotní dovolenou“. Vláda Heydricha je také známá pod pojmem *heydrichiáda*, ačkoli tento pojem bývá používán i pro období, které následovalo po atentátu na Heydricha. Za jeho vlády byla posílena moc i vliv složek SS. Heydrich nastolil vůči Čechům tvrdý perzekuční režim, který se měl vypořádat s českým podzemním odbojem, který byl napojen na předsedu protektorátní vlády generála Eliáše. Bylo vyhlášeno stanné právo, které trvalo až do 19. ledna 1942 (Liška, 2010: 82-83; Mastný, 2003: 183-189).

Jak jsem již naznačila, po atentátu na Heydricha, který nesl krycí jméno *Operace Anthropoid*, nastává období hrůzovlády. Hitler telefonicky pověřil K. H. Franka, aby vykonával úřad zastupujícího protektora do jeho očekávaného zotavení, které ale nenastalo, jelikož Heydrich svým zraněním podlehl. V 17 hodin vyhlásil Frank stanné právo a nastává ohromná perzekuce českého obyvatelstva. Frank si ale zastupující funkce neužil příliš dlouho, neboť pozdě odpoledne byl touto funkcí pověřen Kurt Daluege. Nicméně stanné právo platilo dál. Následovaly hromadné rozsudky trestu smrti a deportace. V reakci na atentát nacisté zavraždili přes patnáct tisíc Čechů. Pro výstrahu byly vyhlazeny dvě české vesnice, Lidice a Ležáky. I když atentátníci byli dopadeni, výjimečný stav trval dál. Tvrdé zásahy německých okupantů proti českému protinacistickému odboji byly natolik rozsáhlé, že činnost většiny odbojových organizací byla naprosto ochromena. Období strachu, i když ne v takové intenzitě, jak tomu bylo bezprostředně po atentátu, trvalo až do doby, než byla osvobozena Praha a tím tak skončilo období Protektorátu Čechy a Morava (Brandes, 1999: 300-318; Liška, 2010: 87-88; Mastný, 2003: 206-216; Uhlíř, 2002: 61-62).

3.9. Pražské povstání a zánik Protektorátu Čechy a Morava

Pražské povstání bylo celonárodní povstání, které plánovalo jak západní, tak i východní křídlo protinacistického odboje již na počátku roku 1945. Představitelé exilu se dohodli, že bylo nutné vyčkat na příznivější podmínky, které mohly nastat v pondělí 7. května, jelikož se blížila vojska Spojenců. Avšak na samém konci období Protektorátu Čechy a Morava akce nabraly rychlý spád. Lidé začali vnímat, že německá armáda již dávno není tak úspěšná jako v prvních letech války, navíc Hitler již spáchal sebevraždu a němečtí velitelé si začali uvědomovat nastávající prohru. Povstání bylo sice plánováno, avšak události předešly výsledek jednání. Podnětem pro vypuknutí nepokojů v Praze se stalo oznámení vydané 4. května 1945 protektorátní vládou, v němž zrušila dvojjazyčné úřadování, dvojjazyčné nápisy a zákaz vyvěšování československých vlajek. Ještě téhož dne se na mnoha místech v Praze začaly odstraňovat nenáviděné německé nápisy, avšak až 5. května v ranních hodinách zasáhla vlna nadšení celou Prahu. Mezitím ministerský předseda kolaborantské protektorátní vlády R. Bienert měl v ruce proklamaci, kterou mu schválil K. H. Frank. Aby si Bienert zajistil svou bezpečnost, poslal do budovy rozhlasu oddíl protektorátní policie, která měla převzít rozhlas do českých rukou. Ta ale narazila na odpor německých vojáků. Došlo k boji, což mělo za následek známé volání rozhlasu o pomoc. Volání pražského rozhlasu mělo mimořádný význam. Rázem byl k povstání odhodlaný celý národ. Na ulicích Prahy vypukla palba a vyrůstaly barikády. V 17:48 rozhlas oznámil, že se německá armáda na většině míst v Praze vzdala. Toto hlášení bylo pouhý manévr, který měl záměrně uvést v omyl německé jednotky a přimět je, aby se vzdaly. Někteří z nich výzvy uposlechli a zbraně složili. To se ovšem v žádném případě netýkalo příslušníků jednotek Waffen SS, kteří o to zuřivěji útočili na povstalecká centra. Povstaleckými centry byly Staroměstská radnice, Novoměstská radnice, Nová úřední budova a budova Československého rozhlasu (Brandes, 1999: 450-454; Zámečník, 2006: 93-99).

Povstalci vytvořili v noci z 5. na 6. května v Praze asi 1 600 barikád. K dispozici měli většinou pouze pušky, lehké kulometry, granáty a pancéřové pěsti. Byli si ale vědomi toho, že proti případnému německému útoku zvenčí nemají moc šancí. Proto velmi uvítali pomoc Vlasovců³, kteří byli vyzbrojeni i těžkou technikou. Jejich pomoc zabránila tomu, aby německá armádě rozdrtila povstání v prvních dnech, než do Prahy dorazili posily a poté Rusové. 6. května byla Praha bombardovaná jen několika letouny z Ruzyně, protože většina německých strojů byla zaměstnána boji s Rudou armádou. Postavené barikády znesnadňovaly postup nacistů. Odpor povstalců se snažily jednotky SS likvidovat tak, že proti barikádám hnaly před tanky bezbranné obyvatelstvo. Dne 7. května se opět vedl těžký boj o Staroměstskou radnici, která byla napadena útokem čtyř lehkých a jednoho těžkého německého obrněného vozidla. Pražští povstalci neustále volali o pomoc spojenců. Pražský rozhlas se už od 6. května obracel na Rusy, Američany a Angličany s prosbou, aby co nejrychleji Prahu osvobodili. Největší důraz kladl na Ruskou armádu, aby poslala tanky a letadla. Povstalci spoléhali i na pomoc americké armády, která 6. května osvobodila Plzeň. Americká armáda pod vedením generála Pattona chtěla postupovat dále, ale z politicko-vojenských důvodů musela zůstat stát na stanovené demarkační linii. V mezinárodních jednáních Stalin nepovolil další postup Američanů, tudíž i generál Eisenhower navzdory Pattonovým protestům odmítl dát povolení k akci a přenechal osvobození Prahy na vzdálené Rudé armádě (Brandes, 1999: 461-469, 483; Liška, 2010: 124-129; Zámečník, 2006: 99-106).

V noci ze 7. na 8. května se povstalci opět připravovali na další útoky. Česká národní rada⁴ vedla s Vlasovci jednání, která byla avšak

³ Vlasovci bylo označení pro jednotky Ruské osvobozené armády (ROA). ROA byla v době druhé světové války organizace, která byla složena z několika vojenských jednotek ruských zajatců, kteří dobrovolně, anebo z donucení bojovali na straně nacistického Německa proti stalinistickému režimu v SSSR. Pro tyto jednotky se ujalo označení Vlasovci, neboť jejich velitelem byl generál Vlasov (Zámečník, 2006: 116-117).

⁴ Česká národní rada neboli ČNR byla vrcholným orgánem českého národního odboje koncem druhé světové války. Byla vytvořena 29.-30. 4. 1945 za účelem zesílení domácího odboje. Ta se 5. května 1945 postavila do čela Květnového povstání českého lidu. (Brandes, 1999: 388, 444-446, 476).

neúspěšná, a tak se generál Vlasov rozhodl opustit Prahu. Tím povstalci přišli o velkou posilu. Ferdinand Schörner, polní maršál wehrmachtu, který velel na území Protektorátu Čechy a Morava, již věděl, že jsou boje zbytečné, a proto se snažil aspoň minimalizovat své ztráty. Bylo pro něj velmi důležité, aby se co nejvíce vojáků dostalo do amerického zajetí. A k tomu potřeboval volný průchod Prahou. Ačkoliv se všude oslavoval konec války, v Čechách se boje naopak stupňovaly, protože Němci potřebovali uvolnit komunikace k ústupu na západ. V časných ranních hodinách 8. května začal mohutný útok na Prahu za použití tanků a pěchoty. Od dopoledních hodin probíhala jednání mezi ČNR a zástupci německé armády. Výsledkem bylo, že v pozdních odpoledních hodinách byly zastaveny boje, jednotky Wehrmachtu podepsaly kapitulaci a byl jim umožněn volný odchod z Prahy. Díky této dohodě začaly opouštět území bývalého protektorátu německé správní, soudní, policejní a jiné okupační úřady. Jen příslušníci jednotek Waffen SS se však této dohodě nepodřídili a pokračovali v boji. 9. května 1945 časně ráno vjely do Prahy první sovětské tanky, což bylo pro ČNR naprosto nečekané. Začaly střety mezi jednotkami Rudé armády a poslední částí německých vojsk. Zbylé části německých vojsk byly poraženy a Pražané oslavovali své osvoboditele. Exilová vláda dorazila do Prahy 10. května. Téhož dne předala ČNR veškerou moc vládě Národní fronty a 11. května se ČRN rozešla, protože již byla nepotřebná. Osvobození Rudou armádou znamenalo konec jedné etapy našich dějin, konec období Protektorátu Čechy a Morava (Brandes, 1999: 470-476; Maršálek, 2002: 165-166; Zámečník, 2006: 110-113,131-138).

4. GENERÁLNÍ GOUVERNEMENT

Období Generálního gouvernementu (GG) trvalo od roku 1939 do roku 1944/1945. Přesné datum zániku tohoto kvazistátního útvaru není v literatuře zmiňováno. Zánik Generálního gouvernementu souvisí s infiltrací komunistů na polském území, která se projevovala v pozvolné podobě spolu s postupem osvobozené Rudé armády. Období Generálního gouvernementu bylo pro polský národ další těžkou zkouškou, neboť hrozila jeho fyzická likvidace.

V této kapitole se budu zabývat plánem *Fall Weiss*, který Hitler nechal vypracovat. Jednalo se o plán, který měl zničit samostatné Polsko. Dále se zaměřím na pakt Ribbentrop-Molotov, vojenskou agresi vůči Polsku, a to jak ze strany Třetí říše, tak i ze strany Sovětského svazu. Po kapitulaci Polska se uskutečnilo jeho rozdělení podle tajného dodatku zmíněného paktu Ribbentrop-Molotov. Od tohoto okamžiku se ve své práci zaměřím pouze na německou část okupovaného Polska, která byla rozdělena na dvě části, a to území, jež bylo připojeno k Říši jako jeho integrální součást a na Generální gouvernement, jenž tvoří celou kapitolu této bakalářské práce, neboť se jedná o jeden z kvazistátů, který bude předmětem pozdější komparace. Budu se věnovat jeho vzniku, německé správě, „polské“ správě, která de iure nikdy neexistovala, dále představím domácí a zahraniční odboj, jenž se dělil na komunistické a nekomunistické struktury, poté stručně poukážu na veřejný život, kdy byli lidé rozděleni podle přísné rasové hierarchie do specifických kategorií, a v závěru kapitoly vylíčím Varšavské povstání.

4.1. *Fall Weiss* - plán na zničení Polska

Poté, co došlo k ustavení loutkového Slovenského státu, německé jednotky obsadily zbytek českých zemí a Hitler zřídil Protektorát Čechy a Morava, Hitler si uvědomil, že je na čase řešit „polskou otázku“, a to i přesto, že se polský stát snažil provádět vůči nacistickému

Německu v podstatě přátelskou politiku. Plány německé expanze byly zaměřeny daleko na východ, jinak řečeno *Drang nach Osten*, a Polsko bylo jedinou překážkou, aby byl tento plán naplněn. Koncem března 1939 Hitler informoval německé velení ozbrojených sil, že situaci v Polsku hodlá řešit vojenskými prostředky. Hitler se nemohl vyrovnat s polskými územními zisky na úkor Německa. Největším trnem v oku bylo oddělení Východního Pruska od zbytku Německa tzv. pomořanským koridorem. Významný německý přístav Gdaňsk byl navíc přeměněn na tzv. svobodné město, aby ho mohli využívat jak Němci, tak i Poláci. Přestože na tomto území bylo převážně polské obyvatelstvo, žila tu i významná německá menšina. Již v říjnu 1938 začal Hitler vyvíjet na Polsko tlak, aby povolilo Němcům začít budovat exteritoriální dálnici přes koridor do Východního Pruska. Navíc Hitler požadoval navrácení Gdaňska. Ani jeden požadavek nebyl splněn, přičemž v březnu 1939 Polsko na tyto požadavky reagovalo částečnou mobilizací. Varšava odmítla německé diplomatické kroky v letech 1938 až 1939. Správně předvídala, že se jedná jen o záminku směřující k rozšíření Německa (Taylor, 2005: 243-247; Zaloga, 2007: 8-9).

Hitler pověřil německý generální štáb, aby připravil strategický plán útoku na Polsko, který byl nazván *Fall Weiss*. Jeho hlavním cílem bylo co nejrychleji porazit polskou armádu, okupovat polské území a zlikvidovat polský stát. Díky tomu bývá první fáze války označována jako blesková válka. Plány byly ještě více propracované, než se na první pohled zdálo. Do těchto plánů bylo zahrnuto zotročení Poláků a jejich následná likvidace, aby Německo získalo potřebný *Lebensraum* (tzv. životní prostor) pro německou kolonizaci. Záminkou pro realizaci tohoto plánu mělo být údajné utlačování německé menšiny v Polsku. Německý plán *Fall Weiss* byl dokončen 15. června 1939. Jeho hlavními tvůrci byli generál Franz Halder, generálporučík von Stulpnagel, plukovník Hans von Greiffenberg a generálmajor Kurt von Tippelskirch. Členové generálního štábu se pokusili odhadnout podobu polských operačních plánů. Shodli se na tom, že se Poláci bez boje nevzdají. Pro útok proti

Polsku mělo Německo velmi výhodné geografické podmínky. Plán počítal s útokem ze tří stran: ze západu z německého území, ze severu z Východního Pruska a z jihu z území Protektorátu Čechy a Morava a Slovenska. Největší důraz byl v plánu kladen na tankové a motorizované jednotky a na letectvo (Melichar, 1975: 396-398; Williamson, 2010: 69-71).

OKW začalo na konci června 1939 připravovat konkrétní časový plán mobilizace a koncentrace německých jednotek podél polských hranic. Velký důraz byl kladen na to, aby celá operace zůstala utajená. Na konci srpna 1939 přípravy vrcholily. Byly zkompletovány nejrůznější seznamy, kupříkladu důležitých pracovníků v civilní sféře, kteří neměli být povoláni, nebo byla ministerstvům nařízena čtyřadvacetihodinová pohotovost. Přesuny vojenských jednotek byly různě maskovány, například jako manévry na nastávající oslavy 25. výročí německého vítězství nad Rusy za první světové války (Williamson, 2010: 72-73).

4.2. Pakt Ribbentrop-Molotov

V době, kdy se schylovalo ke druhé světové válce, postoj Sovětského svazu hrál klíčovou roli. Blížící se střetnutí s Polskem z něj učinilo velkého hráče na mezinárodní scéně. O vyjednávání se snažila jak Anglie s Francií, tak i Německo v čele s Hitlerem. Stalin vedl jednání o uzavření protihitlerovského spojení s Brity a Francouzi, poté co byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava. Podnětem pro tato jednání se stalo ohrožení Polska, Rumunska a dalších východoevropských států ze strany Německa. SSSR v dubnu předložil návrh na uzavření trojstranné aliance mezi Velkou Británií, Francií a SSSR. Mělo se jednat o vojenské spojení, které by reagovalo na další Hitlerovu agresi a v případě nutnosti vstoupit do války proti Hitlerovi. Předpokládalo se, že se trojčlennou alianci podaří uzavřít a tím se tak zabrání tomu, aby Hitler vyhrotil spor o Gdaňsk vedený s Polskem až k rozpoutání evropské války. Jednání ale byla neúspěšná. Dne 21. srpna 1938 byla

odročena na neurčito. Důvodem neúspěšných jednání měly být požadavky SSSR. Sovětský svaz požadoval, aby Britové a Francouzi zaručili, že po vypuknutí války s Německem Polsko a Rumunsko umožní Rudé armádě volný průchod přes své území. Problém byl v tom, že oba uvedené státy měly se Sovětským svazem vlastní územní spory. Navíc se Polsko obávalo, že by to byl začátek pro případnou sovětskou okupaci. Proto nebyly ochotny v případě války zaručit Rudé armádě právo na volný průchod. Polský ministr zahraničí Józef Beck správně předpokládal Stalinovo jednání. Stalin využil požadavku jako výmluvy k tomu, aby mohl jednání s Brity a Francouzi ukončit. Mezitím už Stalin jednal i s Německem (Roberts, 2008: 56-57; Williamson, 2010: 73-74).

Němci již několik měsíců předtím naznačovali, že mohou poskytnout výhodnější podmínky než Britové a Francouzi, protože si chtěli Sovětský svaz naklonit na svoji stranu. Proto se Hitler snažil narušit jednání o uzavření trojstranné aliance. Hitler vyjádřil ochotu k podepsání speciálního protokolu, v němž měly být zahrnuty sovětské a německé zahraničně-politické zájmy. Hitler Stalina žádal, aby Ribbentrop směl přijet do Moskvy dojednat protokol. Zároveň mu zdůraznil, že se napětí mezi Německem a Polskem stalo nesnesitelné, a proto je již nutné jednat. Nacistický ministr zahraničí Ribbentrop odletěl do Moskvy jednat o uzavření německo-sovětské smlouvy o neútočení. Ribbentrop do Moskvy dorazil 23. srpna 1939 a hned téhož dne obě strany dohodu podepsaly. Za Německo to byl již zmíněný ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop a za SSSR lidový komisař zahraničních věcí Vjačeslav Michailovič Molotov. Vznikl tak známý pakt Ribbentrop-Molotov (Roberts, 2008: 56-59).

Pakt Ribbentrop-Molotov stanovil, že v případě útoku ze strany jiného státu na Sovětský svaz nebo na Německo druhý stát neposkytne třetí mocnosti podporu. To de facto znamenalo, že se Sovětský svaz zavázal k neutralitě, která se měla týkat průběhu nastávající německo-polské války. Výměnou za to získal Stalin od Hitlera příslib přátelství a neútočení. Součástí paktu byl tajný dodatek. V prvním

dodatku tohoto tajného protokolu bylo uvedeno, že pobaltské státy, konkrétně Finsko, Estonsko a Lotyšsko, budou začleněny do sovětské sféry vlivu. Vzhledem k tématu této práce byl druhý dodatek nejdůležitější. Stanovoval, že Polsko bude rozděleno na sovětskou a německou sféru vlivu. Hranice byla určena podél řek Narewu, Visly a Sanu. Třetí dodatek se vztahoval k Besarábii, což byla část rumunského území, o které měl Sovětský svaz zájem, neboť tvrdil, že Besarábie byla v roce 1918 odebrána Rusku neprávem. Němci poskytli Sovětskému svazu volné pole působnosti v oblasti Pobaltí, jež mu měla zajistit strategické postavení. Molotov po podepsání paktu vystoupil na zasedání Nejvyššího sovětu s projevem, kde navrhl oficiální ratifikaci německo-sovětského paktu. Molotov následně zdůraznil, že „uzavření německo-sovětské smlouvy o neútočení ve skutečnosti nebylo příčinou, ale důsledkem ztroskotání jednání o uzavření trojstranné aliance, a mlčky naznačil, že dohoda s Hitlerem byla druhou nejlepší možností po uzavření koalice s Velkou Británií a Francií“ (Roberts, 2008: 61). Německo-sovětský pakt o neútočení vyvolal v Evropě ohromné reakce. Příčinou právě bylo předchozí vyjednávání Sovětského svazu s Velkou Británií a Francií (Hoyt, 2003: 123; Roberts, 2008: 56, 60-61).

4.3. Vojenská agrese vůči Polsku

Dne 31. srpna 1939 příslušníci SS v polských uniformách fingovaně přepadli vysílačku v Gliwicích. Toto přepadení mělo ospravedlnit jejich následnou invazi. Dne 1. září ve 4:45 hodin ráno zahájilo hitlerovské Německo bez vypovězení války přímé vojenské akce proti Polsku. Německo zaútočilo ze čtyř stran, a to ze severu, severozápadu, západu a jihozápadu. Útok byl zahájen nejen pozemními jednotkami, ale i letectvem. Letectvo nejprve napadlo vojenské a komunikační uzly, poté začalo bombardovat i civilní objekty. Polské síly nedokázaly německý útok zadržet a díky tomu německé jednotky v krátké době pronikly první linií obrany. Německá taktika bleskové války měla

ohromující úspěch. Ribbentrop už 3. září informoval Stalina, že polská armáda bude poražena za několik málo týdnů. Zároveň na něj naléhal, aby vyslal své vojenské jednotky do sovětské sféry vlivu ve východní části země, kterou určil výše zmíněný pakt. Téhož dne Velká Británie a Francie vyhlásily Německu válku a tím tak podpořily polský boj. Vstup Velké Británie a Francie způsobil v Polsku velké nadšení, oproti tomu v Německu velké obavy. Polský lid předpokládal, že západní velmoci poskytnou Polsku vydatnou pomoc. Avšak významnější pomoc ze západu nedorazila. Polsko bylo odkázáno jen samo na sebe (Fasora, 1999: 16; Melichar, 1975: 398-400; Roberts, 2008: 56, 62-63).

Polská armáda ještě 10. září 1939 dokázala zastavit německý nápor na Varšavu. Nicméně situace byla čím dál více kritická. Další ránu polskému státu zasadila Rudá armáda, která překročila polskou hranici 17. září 1939. Molotov prohlásil, že německo-polská válka prokázala naprostý úpadek Polska. Molotov zdůraznil, že vzhledem k okolnostem přicházejí sovětské ozbrojené síly na pomoc Ukrajincům a Bělorusům žijícím na polské území a poskytnou jim potřebnou „ochranu“. Polská území, která byla obsazena Rudou armádou, ležela východně od *Curzonovy linie*⁵. Molotov dále v projevu vyjádřil, že „obě spřátelené armády snadno dokázaly zlikvidovat zrůdný útvar (čili, jak přešlo do polské tradice, bastarda) versailleské mírové konference“ (Kosman, 2011: 307). Poté, co sovětská armáda obsadila část polského území, se polská vláda, polské vojenské velení a polský prezident, tj. nejvyšší státní představitelé, rozhodli emigrovat směrem k jihovýchodní hranici s Rumunskem a opustili zemi. Vzhledem k daným okolnostem přestal existovat suverénní polský stát. V tomto okamžiku nastává nejtragičtější období polských dějin, jelikož polskému národu hrozilo úplné fyzické vyhlazení. I když formálně přestal existovat suverénní polský stát,

⁵ Curzonova linie byla národnostní hranice, již vytyčila komise jmenovaná Pařížskou mírovou konferencí v roce 1919 a která byla pojmenovaná podle britského ministra zahraničí, jenž jí předsedal. Úkolem komise bylo zajistit podmínky pro příměří v rusko-polské válce. O konečné podobě hranice však rozhodly vojenské úspěchy polské armády. Rusko Polsku na základě Říšské smlouvy, která byla podepsána v březnu roku 1921, odstoupilo západní oblasti Ukrajiny a Běloruska. Sověti se touto ztrátou území nikdy nevyrovnali, jako se Němci nikdy nevyrovnali se ztrátou Východního Pruska (Roberts, 2008: 64).

de facto polský stát nabyt jiných forem existence, čímž se budu zabývat v dalších podkapitolách (Fasora, 1999: 16; Kosman, 2011: 307; Kubát, 2006: 79; Melichar, 1975: 401; Roberts, 2008: 56, 64).

Jak jsem již výše uvedla, polská armáda se snažila zastavit německý nápor na Varšavu. Varšavu se snažily bránit nejen jednotky polské armády, ale i polské obyvatelstvo. Z iniciativy dělnických činitelů vznikla Varšavská dobrovolnická dělnická brigáda, která se v bojích o Varšavu zvláště vyznamenala. Na Varšavu útočilo celkem jedenáct divizí a letectvo. Dne 25. září zahájily německé jednotky soustředěný útok na Varšavu, který byl doprovázen jejím bombardováním. Varšava neodolala německému náporu a dne 28. září byla nucena kapitulovat, nicméně boje v Polsku nadále pokračovaly. Poslední organizovaný vojenský oddíl se vzdal dne 5. října, kdy skončila německo-polská válka. Polsko utrpělo značné ztráty. Do německého zajetí padlo 300 000 polských vojáků a do sovětského zajetí téměř 200 000. Zahynulo asi 66 000 vojáků a raněno jich bylo asi 133 000. Polsko bylo poraženo a rozděleno mezi dvě diktatury. Dobytí Polska Němci zásadním způsobem změnilo mocenskou rovnováhu v Evropě (Fasora, 1999: 16; Melichar, 1975: 401; Roberts, 2008: 67; Williamson, 2010: 129-135).

4.4. Rozdělení Polska

Téhož dne, kdy kapitulovala Varšava, tedy 28. září, byla po druhém kole setkání Stalina a Ribbentropa zahájena společná „mírová ofenziva“ Sovětů a Němců. Ribbentrop přiletěl do Moskvy, aby projednal sovětské návrhy na změny sovětsko-německé hranice na území okupovaného Polska. Stalin Ribbentropovi navrhl, že dělení Polska mezi Německem a Sovětským svazem by mělo být provedeno co možno nejpřesněji podél etnické hranice. Výsledkem jednání bylo uzavření nacisticko-sovětského paktu, jenž nesl název Německo-sovětská smlouva o hranicích a přátelství, která konkrétně stanovila novou hranici rozdělující Polsko. Ke změnám oproti tajnému dodatku prvního paktu Ribbentrop-Molotov

z 23. srpna 1939 došlo v polské oblasti přiznáním Lublinska a části Mazovska do německé sféry, zatímco do sovětské sféry vlivu připadla Litva. Obě velmoci získaly téměř po polovině dosavadního polského teritoria. Drobná území byla přiznána Slovensku. Signatáři byli německý ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop a lidový komisař zahraničních věcí Vjačeslav Michailovič Molotov (Roberts, 2008: 67; Řezník, 2010: 381).

Jakmile byla ukončena německo-polská válka a bylo obsazeno celé území státu, Němci a Sověti rozmýšleli, jaký dají nově nabytému území statut. Hitler chtěl zpočátku vytvořit jakýsi loutkový satelitní stát, neboť si nechtěl uzavřít cestu k jednání s Velkou Británií a Francií. Hitler doufal, že se i v tomto případě podaří udržet lokální charakter války (jako tomu bylo v Československu). Nicméně nic takového se nestalo, poněvadž Velká Británie a Francie vyhlásila Německu válku, a proto Hitler podobné úvahy o loutkovém státě zavrhl (Kubát, 2006: 80; Williamson, 2010: 173).

Hitlerovi umožnila výše zmíněná dohoda obsadit území o ploše 178 000 km². Jednalo se o průmyslové a hustě zalidněné oblasti. Na základě Hitlerova dekretu ze dne 8. října bylo do Třetí říše inkorporováno území polského Pomoří, Velkopolska, polského Horního Slezska a části dosavadního varšavského, lodžského a krakovského vojvodství. Tato území o celkové rozloze 91 000 km² s více než deseti miliony obyvatel se stala integrální součástí Německé říše. Současně byl předložen desetiletý plán úplné germanizace těchto zemí. S germanizací území se začalo okamžitě. Již během vojenských akcí bylo prováděno masové zatýkání a popravy nejaktivnějších složek polského obyvatelstva. Germanizace se uskutečňovala dvěma způsoby, a to jako germanizace území a jako germanizace lidí. Germanizace území fakticky znamenala vysídlení Poláků a na jejich místo přišli Němci. Tento způsob germanizace byl uplatňován zejména v oblasti Velkopolska. Co se týče germanizace lidí, bylo obyvatelstvo nuceno, aby se přihlašovalo, pokud odpovídalo německým rasistickým požadavkům, k německé národnosti. Pokud obyvatelstvo těmto rasistickým požadavkům neodpovídalo, bylo

nuceně vysídlováno. Proto byly od konce října zahájeny masové deportace Poláků z těchto území do Generálního gouvernementu, přičemž Generálním gouvernementem se budu podrobně zabývat v následujících podkapitolách. Celkem z těchto oblastí mělo být vysídleno pět miliónů Poláků. Ve skutečnosti stačili Němci vysídlit do konce války jen jeden milión, protože neměli dostatek vlastních lidí, kteří by zaujali místa Poláků (Melichar, 1975: 403-404; Paczkowski, 2000: 15; Řezník, 2010: 382).

4.5. Vznik Generálního gouvernementu

Hitlerovým zvláštním dekretem z 12. října, s účinností od 26. října, byl na zbývajícím území vyhlášen Generální gouvernement, německy *Generalgouvernement für besetzen polnische Gebiete* (po porážce Francie bylo z tohoto názvu vypuštěno *polnische Gebiete*, aby nebyla zachována někdejší státní příslušnost území) a polsky *Generalne Gubernatorstwo*. Tento útvar formálně nebyl součástí Třetí říše. Jeho hranice tvořily na jihu Tatry a směřovaly od Zakopaného k Čenstochové a Piotrkowu Trybunalskému, na severu se hranice vinula nad Varšavou a na východě územní hranici tvořily řeky Bug a San (viz přílohu č. 5 vyjma distriktu Galizien - ten byl připojen až v roce 1941) (Zubrzycki, 1981: 262-263; Kosman, 2011: 308; Paczkowski, 2000: 15).

Generální gouvernement byl rozdělen do čtyř distriktů a jeho hlavním městem se stal královský Krakov. Plocha Generálního gouvernementu byla 98 000 km², na které žilo přes dvanáct miliónu obyvatel. Avšak toto číslo nebylo konečné, jelikož od začátku října 1939 bylo zahájeno hromadné vysídlování Poláků a Židů z území, která byla anektována Třetí říší. Jak jsem poznamenala, GG byl rozdělen na čtyři distrikty s hlavními městy Varšava, Lublin, Radom a Krakov. Distrikty nesly název po svém hlavním městě. Dne 1. srpna 1941 byl do GG začleněn nově vytvořený okrsek Halič (Galizien). Nový okrsek, který měl sídlo ve Lvově, zahrnoval dřívější východní Halič, jenž byl obsazen

německými vojenskými jednotkami poté, co vypukla německo-sovětská válka. Díky tomu se výrazně zvětšila plocha Generálního gouvernementu, a to z 98 000 km² na 145 000 km² (viz přílohu č. 5) (Řezník, 2010: 390; Williamson, 2010: 173).

Generální gouvernement představoval specifický politicko-administrativní útvar, který je těžké definovat. Madajczyk tvrdil, že byl GG oficiálně definován, konkrétně od roku 1940, jako „okrajová země Říše“ (*Nebendland des Reichs*). Podle Kallase se jednalo o zvláštní útvar, jenž svým názvem navazoval na německé okupační struktury, které vznikly během první světové války v Polském království. Někteří autoři, jako Bardach, Leśnodorski či Pietrzak, se domnívají, že GG byl právní fikce, která měla za úkol zakrýt každodenní chod okupačního režimu. Na důkaz toho, že GG nebyl formálně integrální součástí Třetí říše, fungovala mezi Generálním gouvernementem a Třetí říší celní, devizová, měnová a policejní hranice (Kubát, 2006: 80).

4.6. Německá správa

Po kapitulaci polské armády dne 5. října navštívil Hitler poprvé a naposledy ve svém životě bývalé polské hlavní město, Varšavu. To, že tu byl poprvé a naposled, bylo dáno tím, že Hitler Poláky přímo pohrdal a vůbec se tím netajil. Hitler Polsko upřímně nenáviděl. Polsko leželo v srdci nacistického *Lebensraumu*, což byl ideologický životní prostor pro Árijce, do něhož bylo podle Hitlera Německu předurčeno expandovat. Navíc v tomto prostoru žila směs Slovanů a Židů, které Hitler klasifikoval jako *untermenschen*, neboli „podlidé“. Joseph Goebbels do svého deníku zaznamenal, že „Führerův verdikt nad Poláky je zničitelský. Jsou to spíše zvířata než lidské bytosti, zcela primitivní, hloupí a amorfní. Vládnoucí vrstva je neblahým výsledkem míšení mezi nižšími kastami a árijskou rasou. Špinavost Poláků je nepředstavitelná. Jejich schopnost inteligentního úsudku se rovná nule...“ (cit. dle Davies, 2005: 89). Domnívám se, že je z těchto řádků zřejmé, jaký postoj zaujala Třetí

říše vůči okupované části polského území, nicméně se pokusím podrobněji popsat německou správu v Generálním gouvernementu (Davies, 2005: 87-89).

Německá okupační správa v Polsku byla z určitého pohledu ojedinělá, jelikož se jen málo podobala okupačním režimům v západní Evropě a nelze ji srovnávat s mnohem mírnějšími podmínkami ve francouzském Vichy, v Dánsku nebo v Nizozemsku. Nicméně i v GG byla na počátku vojenská správa, která měla za úkol připravit vhodné podmínky pro následnou německou civilní administrativu (Davies, 2005: 90).

Generální Gouvernement představoval jakési mocenské vakuum, kde neexistoval žádný právní řád. Dokonce neexistovalo ani válečné právo, kterým by se řídila německá armáda. I to bylo dáno Hitlerovým vztahem k Polákům. Hitler se domníval, že polské obyvatelstvo bude rychle zlikvidováno, menší část již během války a zbytek po vyhrané válce. Generální gouvernement byl fakticky policejní ministát, kde nebyl zaveden řádný německý správní a právní systém (Lewitter, 1982: 245). „Jednalo se o zločineckou laboratoř německé rasové ideologie, která se postupem času stala základnou jak pro hlavní nacistické koncentrační tábory Osvětim, Majdanek a Plaszów, tak pro tábory smrti Treblinka, Belzec a Sobibor“ (Davies, 2005: 90). Hitler „dal“ Generálnímu gouvernementu jediný úkol. Prostřednictvím guvernéra Franka se mělo za každou cenu skoncovat se všemi Poláky. Frank vládl pevnou rukou, proto se Generálnímu gouvernementu říkalo „země gestapa“, „gangsterská župa“, „župa vandalů“ nebo „Frankova říše“ (Davies, 2005: 90). Generální gouvernement bývá také označován jako stát ve státě, ve smyslu ke vztahu k Třetí říši. V Generálním gouvernementu byla zavedena politika neomezeného využívání, kdy se z toho území stala jakási zemědělská kolonie Říše, dočasná rezervace polského národa, který měl postupně vymřít nebo být vyhlazen, a který měl být nahrazen německým národem (Kemp-Welch, 1981: 319; Lewitter, 1982: 245).

Nacisté v GG ovládli i sféru ekonomiky. Němci zabavili bez náhrady všechny státní podniky, větší soukromé firmy, továrny a všechny větší i střední majetek. Kvůli tomu manažerská elita ztratila své uplatnění. Její majetek byl rozdělen mezi německé společnosti a jejich místa zaujalo německé obyvatelstvo. Celá zemědělská výroba fungovala prostřednictvím povinných dodávek podle diktátu potřeb Třetí říše a mnoho statků řídili němečtí *treuhänderi* (tzv. opatrovníci). Němci ovládli i průmysl. Hospodářské oddělení RSHA, což byl hlavní říšský bezpečnostní úřad, získal veškerou průmyslovou produkci Generálního gouvernementu (Davies, 2005: 98; Paczkowski, 2000: 23).

4.6.1. Generální guvernér

Generální gouvernement byl vyhlášen Hitlerovým dekretem ze dne 12. října, s účinností od 26. října. Spolu s vytvořením Generálního gouvernementu byla vytvořena i funkce generálního guvernéra.⁶ Generální gouvernement byl spravován civilní administrativou, v jejímž čele stál Hitlerův právní expert Hans Frank, který se usadil v Krakově, konkrétně v krakovském Wawelu. Hans Frank byl Hitlerem jmenován do funkce generálního guvernéra dne 25. října 1939 a svou funkci zastával do ledna 1945, kdy utekl před postupující Rudou armádou. Frank byl Hitlerovi přímo odpovědný. Generální guvernér, resp. Hans Frank, ovládal fakticky celý stát, neboť byl současně šéfem NSDAP v GG. Tím pádem se v jeho rukou soustřeďovala veškerá moc. GG byl zcela podřízen i kontrole SS.⁷

Hans Frank byl v čele GG, a tudíž i v čele výkonné moci. Agenda výkonné moci byla definována: Území, které bylo obsazeno německými vojsky, podléhá pravomoci generálního guvernéra okupovaných polských

⁶ Holocaust Education Resources for Teachers. Poles: Victims of the Nazi Era dostupné na: <http://www.holocaust-trc.org/poles.htm>, 7. 4. 2012.

⁷ Generalgouvernement.pl. Proklamacja Generalnego Gubernatorstwa 26 X 1939, dostupné na: <http://www.generalgouvernement.pl/historia-generalnego-gubernatorstwa/proklamacja-generalnego-gubernatorstwa>, 7. 4. 2012.

území, s výjimkou těch, které byly začleněny do Třetí říše. Hitler jmenoval říšského ministra Hanse Franka jako generálního guvernéra okupovaných polských území a jako jeho náměstka jmenoval říšského ministra Arthura Seyß-Inquarta. Generální guvernér byl Hitlerovi přímo odpovědný a všechny oblasti správy musely být řízeny generálním guvernérem.⁸ Frank dohlížel na celou správu okupovaného Polska. Jedním z jeho největších úkolů bylo dohlížení na segregaci Židů do ghatt. Právě Frank, jakožto generální guvernér, byl jedním z autorů a realizátorů myšlenky vyhlazení Poláků a Židů. Byl zodpovědný za ekonomickou devastaci země a za systematické ničení kulturního dědictví Poláků. Frank velmi aktivně podporoval program vyhlazování Židů, již 13. října vydal nařízení o zřízení židovských ghatt, nicméně ghetta neoficiálně vznikala již koncem roku 1939. Frank zavedl krutý teror, který směřoval zejména k maximálnímu využití zemědělské produkce a polského obyvatelstva. V GG existovala jakási vláda, nicméně se de facto jednalo o poradní orgán guvernéra Franka. Tajemníkem Úřadu Generálního gouvernementu byl Josef Bühler. Na rozdíl od Protektorátu Čechy a Morava byla tato vláda složena pouze z německých představitelů.⁹

4.6.2. Městská samospráva a bezpečnostní aparát

V této podkapitole se zaměřím především na postavení Varšavy. Varšavě v rámci GG byla přidělena druhořadá role. Jejím úkolem bylo zachytit množství uprchlíků a vypovězenců z Říše a poté postupně upadat. Status hlavního města získal Krakov, kde sídlil generální guvernér. Němci prohlásili Krakov za staré německé město a jako jediné, jež má budoucnost. V roce 1940 připravil architekt Plabst plány, jak má nová Varšava vypadat. V plánech se počítalo s podstatně nižším počtem obyvatelstva, než jak tomu do té doby bylo. Kontrolu nad Varšavou

⁸ Jewish Virtual Library. Hans Frank, dostupné na: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Holocaust/Frank1.html>, 7. 4. 2012.

⁹ Generalgouvernement.pl. Hans Frank, dostupné na: <http://www.generalgouvernement.pl/biografie/funkcjonariusze/hans-frank>, 7. 4. 2012.

převzalo gestapo. Veškeré obyvatelstvo bylo „roztříděno“ a zařazeno do rasových kategorií. Každý občan vlastnil doklad o rasovém původu, identifikační kartu a rasovou kartu. Klasifikace obyvatelstva obsahovala přísnou hierarchii vyšších a nižších kategorií. Tento model byl nastaven proto, že se Němci snažili oddělit ty, kteří měli mít podle nacistických vizí právo na život a na ty, kteří měli být odsouzeni ke smrti (Davies, 2005: 91-92).

Varšavu spravoval pod Frankovým vedením guvernér Ludwig Fischer, právník a gruppenführer SA. Svoji funkci zastával od 24. října 1939 do ledna 1945. Fischer nesouhlasil s myšlenkou, že město v jeho správě bylo odsouzeno k úpadku. V říjnu 1941 Fisher argumentoval s tím, že Varšava má vysoké daňové odvody jako součet odvodů Krakova, Radomi a Lublinu dohromady. Proto Varšava získala prozatímní „právo na existenci“. Fisher vytvořil na základě Frankova nařízení varšavské ghetto a dozíral na jeho chod.¹⁰

Městskou správu, v jejímž čele stál Fisher, vykonávali výhradně němečtí úředníci. Policejní služba varšavského obvodu se v letech 1940-1945 skládala z pěti hlavních oddělení. Oddělení I a II se zabývala správou, financemi a výcvikem. Oddělení III bylo bezpečnostní službou neboli *Sicherheitsdienst*. Toto oddělení, jenž řídil sturmbannführer SS Ernst Kah, zasahovalo do všech aspektů veřejného života. Mělo vlastní policii, *Sicherheitspolizei* neboli *Sipo*, jejíž agenti působili zejména v civilu. Oddělení IV *Gegner und abwehr*, což v překladu znamená nepřítel a obrana. V čele tohoto oddělení stál hauptsturmführer SS Walter Stamm. Toto oddělení se zaměřilo na kontrarozvědku a potlačování nežádoucích vlivů. Oddělení se dále členilo do několika sekcí, jakými byly „IV-A1 (partyzáni, komunisté, ilegální rádiové vysílání), IV-A2 (sabotáže, ozbrojené útoky, falešné dokumenty), IV-A3 (pravicové organizace, soudy, tajné politické organizace, protirežimní konspirace), IV-A4 (ochrana nacistických představitelů), IV-A5 (šifry a dešifrace), IV-B

¹⁰ Generalgouvernement.pl. Ludwig Fischer, dostupné na: <http://www.generalgouvernement.pl/biografie/funkcjonariusze/fischer-ludwig>, 7. 4. 2012.

(náboženská opozice: římskokatolická církev, svobodní zednáři, židovské záležitosti), IV-C (vazby, vězení, tisk), IV-D (rukojmí, cizinci, regálové), IV-E (hospodářské zpravodajství, zajištění poštovního styku, dezerce) a IV-N (speciální oddělení gestapa)“ (Davies, 2005: 92). Oddělení V se zabývalo zločinností. Toto oddělení bylo sídlem kriminální policie neboli *Kripo*. Oddělení zahrnovalo strážní policii, *Schupo*, a pravidelné oddíly pořádkové policie, *Orpo* (Davies, 2005: 92-93).

4.7. „Polská“ správa v Generálním gouvernementu

„Polská“ správa byla do velké míry odlišná, než jak tomu bylo u jiných okupovaných území např. Protektorát Čechy a Morava. Poláci neměli oficiálně svou samosprávu. To bylo zapříčiněno tím, že Hitler pohrdal Poláky. Na rozdíl od území, které bylo připojeno k Říši, v GG zůstaly některé instituce, nad nimiž Němci převzali naprostou kontrolu. Samostatné polské instituce neexistovaly, až na výjimky, jakými byla obecní policie či místní soudy. Je také velmi zvláštní, že nikdy nevznikla žádná kolaborantská vláda. Veškerý politický život byl přenesen do „podzemí“, o kterém se zmíním v následující podkapitole. Bylo zlikvidováno vysoké a střední školství. Jediné, co bylo zachováno, byly základní školy a část učňovských škol. Dřívější samospráva byla „obecně“ v rukou Poláků, ale převažovaly tendence nejen drasticky omezit její kompetence, ale také dosazovat do ní výhradně Němce nebo *volksdeutsche*, o nichž se také zmíním níže. Udržely se i obecné polské soudy, ale rozsah jejich kompetencí byl výrazně omezen, a to pouze na občanské záležitosti. Existovala i polská policie, nicméně měla jen několik málo tisíc členů (Paczkowski, 2000: 23).

Fungovaly i některé hospodářské organizace a lidová banka Poštovní spořitelna. Poláci zůstali i na některých výkonných postech na poště, na železnici a na finančních úřadech. Pošta GG vydávala vlastní známky. Majetek polského státu byl konfiskován, a jak již bylo

výše zmíněno, střední a větší soukromé statky se dostaly pod administrativu německých správců (Paczkowski, 2000: 23).

4.8. Domácí odboj - tzv. podzemní stát

Polský lid si uvědomoval, že polskému národu hrozí úplné vyhlazení. Proto se hned na počátku německé okupace formovalo hnutí odporu. Domácí odboj je spjat s tzv. *podzemním státem*. Podzemní stát je fenomén, který v Evropě nemá obdoby. Struktury podzemního státu se začaly utvářet již na konci září 1939, v době, kdy vrcholila německo-polská válka. Podzemní stát zahrnul téměř všechny aspekty života společnosti, a to včetně školství, kdy vznikaly podzemní univerzity, nebo justice¹¹. Už od samého počátku vykazovalo polské podzemní hnutí pevnou vnitřní strukturu a nezpochybnitelný právní rámec. Struktury podzemního státu bychom mohli rozdělit podle dvou kritérií, a to politického a strukturálního. První kritérium dělilo organizace na nekomunistické skupiny, které byly podřízené emigrační vládě, a komunistické skupiny, jež byly řízené Moskvou. Druhé kritérium dělilo v nekomunistických a komunistických skupinách na struktury civilní a struktury vojenské (Kubát, 2006: 85). Zapojení do podzemních organizací přinášelo ohromné riziko, protože represe obvykle končily mučením a smrtí v koncentračním táboře. Přesto se odpor ve Varšavě nikdy nepodařilo zcela potlačit. Takovým důkazem bylo i Varšavské povstání. Velmi intenzivní odboj byl i v zalesněných oblastech středního Polska a na Vilensku (Kosman, 2011: 315).

4.8.1. Nekomunistické struktury

V celém Polsku vznikaly podzemní organizace, které prováděly protihitlerovskou propagandu, různé sabotážní a diverzní akce, dále

¹¹Holocaust Education Resources for Teachers. Poles: Victims of the Nazi Era dostupné na: <http://www.holocaust-trc.org/poles.htm>, 7. 4. 2012.

pomáhaly stíhaným lidem dostat se za hranice apod. Zpočátku se jednalo o živelné a roztržité skupiny, nicméně se postupem času polský odboj sjednotil a stával se silnějším. Prvním úkolem domácího odboje bylo vybudovat spojení, zabezpečit tajné sklady zbraní a organizovat síť ilegálních skupin, jež se později propojily v celostátní ozbrojenou moc. Tak vznikalo největší odbojové hnutí v Evropě, které se od ledna 1941 nazývalo *Svaz ozbrojeného boje (ZWZ)* a od února 1942 *Zemská armáda (Armia Krajowa, AK)*. Odbojové hnutí plně podléhalo exilové vládě v Londýně a přijímalo rozkazy od vrchního velitele. Díky tomu můžeme tvrdit, že polské odbojové hnutí mělo silnější politickou a právní základnu než obdobná odbojová hnutí ve Francii, Itálii nebo v Jugoslávii (Davies, 2005: 160-161).

Naproti vojenskému odboji existoval i civilní odboj. Ten byl pojmenován *Civilní boj*, v jehož čele stálo *Vedení civilního boje*. Civilní odboj byl od vojenské struktury zpočátku oddělen. V roce 1940 byl ustaven tzv. *Hlavní delegát vlády*, který působil ve Varšavě a měl hodnost ministra. Tento delegát reprezentoval emigrační vládu v GG. Byl pověřen úkolem, že musí vybudovat a řídit podzemní správní aparát. Posléze byli jmenováni i oblastní a lokální delegáti. Hlavní delegát stál v čele orgánu, který připomínal vládu, kterou tvořilo několik resortů. K několika změnám došlo pomalu na sklonku války, tedy v roce 1944, kdy se Hlavní delegát stal vicepremiérem emigrační vlády a „vláda“ se přetransformovala v *Zemskou radu ministrů*, tedy ve faktickou vládu. Tato vláda měla být protiváhou komunistického *Polského výboru národního osvobození*, který vznikl v témže roce, tudíž 1944. Další odbojovou strukturou byla skupina, která byla podřízená *Vedení konspiračního boje*. Nicméně všechny tyto civilní organizace byly v roce 1943 zahrnuty do *Vedení podzemního odboje* a v jeho čele stál velitel Zemské armády (Kubát, 2006: 86).

Existoval zde i soudní systém, který byl navzdory podmínkám značně diferencovaný. Existovaly státní, stranické a vojenské soudy. Tyto soudy se vztahovaly na polské občany. Tento soudní systém byl chápán jako legální státní jurisdikce, která jednala jménem Polské republiky.

V podzemním státu existoval vedle armády, civilní správy a justice i politický život. Do podzemí přešly i politické strany, jež vytvořily na začátku roku 1940 *Politický dohodovací výbor*. Ten byl následně přejmenován na *Zemskou politickou reprezentaci*. Přesně tři roky po napadení Polska německou armádou, tedy 1. září 1942, vydal prezident republiky dekret, díky němuž měla být vytvořena *Rada národní jednoty* (RNJ). Dekret byl nějaký čas utajován. Zveřejněn byl až 9. ledna 1944, kdy se hovořilo o reálném vzniku RNJ, což měl být sedmnáctičlenný orgán, který měl být složen ze zástupců politických stran, národnostních menšin a katolické církve. RNJ se v případě nutnosti vykristalizovala v Hlavní komisi, což bylo užší pětičlenné složení. RNJ se později stala podzemním parlamentem a poradním orgánem Hlavního delegáta vlády (Kubát, 2006: 86).

4.8.2. Komunistické struktury

Postavení komunistů se během druhé světové války velmi změnilo. Zatímco v dobách předválečné Druhé republiky nebyli komunisté relevantní politickou stranou, v době druhé světové války tvořili druhé křídlo odboje. Důležitou roli sehrála *Polská dělnická strana* (PPR). Vznikla dne 28. října 1941 tak, že nedaleko Varšavy byla vysazena skupina parašutistů, kteří měli vybudovat prosovětské odbojové uskupení, protože se komunisté v podzemním státu nechtěli podřídit londýnské emigrační vládě, nýbrž svému mateřskému centru v Moskvě. Jakmile byla založena PPR, vytvořila se její ozbrojená složka, a to *Lidová garda*, která se v lednu 1944 přejmenovala na *Lidovou armádu* (AL). Dne 1. ledna 1944 byla ustanovena prosovětská *Zemská národní rada* (KRN). Měla sloužit jako kvaziparlament a současně měla být nejvyšším orgánem komunistické struktury v podzemním státu. Od této doby v Polsku existovalo dvojvládí, neboť i civilní odboj vytvořil svůj parlament. Tento stav přetrvával až do konce války, lépe řečeno do konstituování nové státní moci v roce 1945 (Kubát, 2006: 87).

4.9. Zahraniční odboj

Mezi hlavní autority patřily nepochybně polské orgány působící v cizině, přestože neměly mnoho možností bezprostředně působit na polskou společnost. Britská vláda měla zájem na tom, aby Polská republika existovala dále *de iure* i po vojenském napadení Německem. Britský vyslanec v Bukurešti byl pověřen přípravou průjezdu polského prezidenta a vlády přes Rumunsko. Polští, francouzští a britští diplomaté v Bukurešti se však 18. září dohodli s rumunským ministrem zahraničí a s některými polskými uprchlíky na jiném postupu. V dopise, který napsal den před tím, než opustil Polsko, měl prezident Ignacy Mościcki oznámit své odstoupení a jmenovat svého nástupce, který měl ve Francii ustavit novou vládu. Nicméně polská vláda ani v nejvyšší nouzi nebyla ochotna spolupracovat s opozicí, nebo alespoň amnestovat její vůdce. Této vnitropolské roztržky využila francouzská diplomacie, která chtěla odsunout plukovníka Józefa Becka, s jehož politikou měla špatné zkušenosti. Spojenci nechtěli spolupracovat s politiky, kteří byli v čele sanačního politického režimu. Vzhledem k situaci v Evropě, kdy hrozilo dosazení polské loutkové vlády pod německo-sovětským protektorátem a také hrozila invaze do Rumunska, proto s tímto postupem souhlasil i britský kabinet (Brandes, 2003: 25-26).

Mościcki abdikoval a vyjádřil podporu jako svému nástupci sanačnímu velvyslanci Polska v Itálii generálu Bolesławu Wieniawu-Długoszowskiemu, který měl ale předat svůj úřad generálu Sosnkowskiemu, pokud se mu podaří emigrovat. Francouzská vláda však Wienawa odmítla, protože ho považovala za Beckovu figurku a nepřítele Spojenců. Francie otevřeně přiznala, že jím jmenovanou vládu neuznává. Vzhledem k tomuto francouzskému odporu bylo třeba najít jiného prezidenta. Polští představitelé se shodli na Władysławu Raczkiewiczovi, a proto ho Mościcki jmenoval svým nástupcem. Raczkiewicz byl bývalý předseda Senátu a předseda Světového svazu Polska. Do funkce nastoupil dne 30. září se slibem, že pokud se Sosnkowskiemu podaří utéct do zahraničí. Poté, co Sosnkowski dorazil do Paříže, tuto funkci

odmítl, jelikož se obával, že tato změna vyvolá chaos v polské exilové vládě. Kvůli tomuto vstřícnému kroku ho Raczkiewicz jmenoval svým nástupcem. Raczkiewicz působil ve funkci prezidenta až do roku 1947. Ihned po jmenování Raczkiewicz odvolal vládu sanačního premiéra Felicjana Sławoje-Składkowského a novým premiérem se stal generál Władysław Sikorski. Sikorski byl známý tím, že byl odpůrce sanačního režimu a díky tomu měl podporu Francie. Generál Sikorski sestavil koaliční vládu, ve které byly přítomny hlavní politické strany a dokonce i někteří zástupci sanace. Díky těmto změnám došlo z politického hlediska k úplné obměně vedení státu. Tím de facto skončil sanační režim, který v Polsku vládl od roku 1926. Nová vláda byla neprodleně uznána Francií a Velkou Británií (Brandes, 2003: 26-28; Kubát, 2006: 82-83).

Tato vláda měla vyjadřovat právní kontinuitu polského státu a zároveň při jejím formování byl kladen důraz na to, aby se oprostila od sanačního režimu. Vládu sestavily Strana práce, Národní strana, Lidová strana a Polská socialistická strana. Svým programem se Sikorského vláda hlásila k parlamentnímu režimu, ačkoliv zároveň trvala na nedemokratické ústavě z roku 1935. Nutné podotknout, že došlo k výraznému okleštění prezidentových pravomocí ve prospěch premiéra. Prezident již nebyl dominantním zdrojem moci, jak stanovila ústava z roku 1935 (Kubát, 2006:83; Melichar, 1975: 406).

Díky daným okolnostem bylo třeba přehodnotit systém nejvyšších státních orgánů a jejich vztahy. Proto 2. listopadu 1939 prezident formálně rozpustil parlament. Rozpuštění parlamentu bylo nutné, a to hned ze dvou důvodů. Prvním z nich bylo to, že parlament již de facto neexistoval a druhým důvodem bylo to, že politické elity chtěly dokázat odklon od předchozího sanačního režimu. Prezident tento krok zdůvodnil tak, že složení parlamentu musí odpovídat politickému rozvrstvení společnosti. Nicméně hovořit o parlamentu v době exilové vlády není zcela na místě. Proto prezident mohl v době trvání války vydávat dekrety s mocí zákona. Prezident vydal 9. prosince 1939, kterým

zřídil Národní radu, která byla posléze přejmenována na Národní radu Polské republiky. Národní rada byla poradní orgán prezidenta a vlády, která byl složen z reprezentantů hlavních politických stran, národnostních menšin a katolické církve. Jednalo se o prozatímní zřízení parlamentu, které trvalo až do konce války, i když nemělo výraznější politické kompetence. Nutno připomenout, že nejvýznamnější roli hrála vláda, v jejímž čele stál premiér, jelikož měla podporu všech důležitých politických sil, a to jak emigračních, tak i domácích. Již 18. prosince 1939 učinila polská vláda zásadní politické prohlášení „Bojuje za Polsko s demokratickým volebním právem, sociálně a národnostně spravedlivé, které se chce vyhnout chybám, jež vedly ke katastrofě“ (Brandes, 2003: 28).

Abych to shrnula, polský zahraniční odboj měl prezidenta, vládu, Národní radu a program, a tím i velký náskok před československým exilem. Tato formální struktura přečkala celé válečné období i přes několik vážných kabinetních krizí. Hlavní podstatou této struktury byla jak konkurence někdejšího vládního tábora s někdejší opozicí, tak i prohlubující se odlišnost politiky vůči SSSR (Brandes, 2003: 28; Kubát, 2006: 83-84).

Poté, co Hitler obsadil i Francii, exilová vláda se spolu s dalšími svými orgány přesunula do Londýna. Nutno zdůraznit, že se polská vláda přesunula do Velké Británie názorově značně rozpolcená. Střety se týkaly zejména evakuace a uplatňované politiky vůči Sovětskému svazu. Objevila se kritika, že Sikorski osobně zodpovídá za ztrátu velké části zahraniční armády. Lidová strana vyhrožovala, že vystoupí z vlády, pokud ze vzniklé situace nebudou vyvozeny patřičné důsledky. Tím tak začíná polská vládní krize (Brandes, 2003: 65).

Polský exil považoval Německo i Sovětský svaz za dva rovnocenné nepřátele. Teprve po napadení Sovětského svazu Německem otevřelo cestu k normalizaci vztahů. Následně Sikorski označil za úhlavního nepřítel jen Německo. Sovětský svaz se přiklonil na stranu Spojenců.

Z tohoto důvodu Sikorski požadoval po SSSR odvolání paktu Ribbentrop-Molotov a obnovu hranice stanovené Řižskou smlouvou z roku 1921 a navíc propuštění všech Poláků ze sovětských vězení. Sovětská vláda po několika jednáních nabídla, že smlouvy s Německem z roku 1939 prohlásí za neplatné, nicméně původní hranice nechtěla obnovit s odvoláním na etnicitu polského území. Po vytrvalém diplomatickém styku polské exilové vlády se Sovětským svazem byla v Londýně podepsána Polsko-sovětská smlouva dne 30. července 1941 známá jako tzv. pakt Sikorski-Majskij, která zajišťovala obnovení diplomatických styků mezi SSSR a polskou exilovou vládou generála Sikorského, vzájemnou pomoc ve válce proti Německu a formování polské armády na území SSSR. Pakt byl doplněn civilní a vojenskou smlouvou. Co ale neobsahoval, bylo výslovné sovětské uznání předválečné polské hranice z roku 1921, což v exilu způsobilo další rozkol. Na protest proti Polsko-sovětské smlouvě podali Sosnkowski a další představitelé demisi. Prezident Raczkiewicz se postavil na jejich stranu s tím, že Sikorskému odepřel plnou moc k podpisu dohody. Sikorski ho ale obvinil, že porušuje Pařížskou úmluvu, v níž se zavázal, že bude jednat jen se souhlasem předsedy vlády. Mezitím z vlády odešla i Národní strana a v Socialistické straně došlo k rozštěpení názorů. Navzdory situaci Polsko-sovětská smlouva platila dál. Polsko-sovětské vztahy se zhoršily, jakmile Sovětský svaz vydal dekret z 16. ledna 1943, který vrátil otázku občanství Poláků, kteří zůstali v Sovětském svazu, znovu ke stavu z 29. listopadu 1939. Ke konečné roztržce mezi Moskvou a exilovou vládou došlo po zveřejnění zprávy o katyňském masakru. Moskva po této aféře vypověděla 25. dubna 1943 diplomatické vztahy s polským exilem. Spolupráce exilové vlády se Spojenci (vyjma SSSR) trvala až do konce druhé světové války (Brandes, 2003: 65-66, 118-125; Vykoukal, Litera, Tejchman, 2000: 35-36). Polsko bylo na základě mezinárodních jednání zahrnuto do sovětské sféry vlivu. I když se v Polsku projevovaly značné antikomunistické nálady, díky postupné infiltraci, jež probíhala už od roku 1944, a osvobození Rudou armádou byl

v Polsku nastolen komunistický režim, který se v zemi udržel až do roku 1990.¹²

4.10. Život v Generálním gouvernementu

Němci zavedli v GG přísnou rasovou hierarchii vyšších a nižších kategorií a společnost založenou na rasové diskriminaci (viz přílohu č. 7). Árijská populace byla rozdělena na *Reichsdeutsch* (němečtí občané narození v Říši), *Volksdeutsch* (lidé německé národnosti čili Němci z Polska nebo z baltských oblastí) a *nichtdeutsch* (což byli všichni ostatní). *Reichsdeutsch* a *Volksdeutsch* měli německé občanství. Co se týče *nichtdeutsch*, jednalo se o Poláky a Židy, přičemž Poláci měli o kousek lepší postavení než Židé. Němci si později uvědomili, že potřebují nové rekruty, a proto zavedli další kategorii, tzv. Neněmce, kteří mohli teoreticky doložit zlomek německého původu. Muži, kteří spadali do této kategorie, byli kvalifikováni pro vojenskou službu (Davies, 2003: 81; Davies, 2005: 93-94).

Ve „zvláštní pořádkové kampani“ (*AB Aktion*) z roku 1940 bylo téměř patnáct tisíc polských kněží, učitelů a politických vůdců dopraveno do koncentračního tábora Dachau nebo zastřeleno v Palmirském lese. Polské obyvatelstvo složilo nacistům jako pokusné myši. Němci uskutečnili první pokusy v oblasti eutanazie, třídilo děti za účelem šlechtění rasy, zavedli otrocké práce a využívali plynové komory (Davies, 2003: 81). Gestapo se řídilo rasovými směrnicemi. Poslalo téměř dva milióny Židů do uzavřených ghett (*reservaten*). Zřejmě v březnu 1940 Himmler vydal příkaz, aby byl pro GG vytvořen velký koncentrační tábor v Osvětimi. V říjnu 1941 byl uveden do provozu druhý tábor v Osvětimi II-Birkenau. Po celém Generálním gouvernementu se rozložila síť nacistických koncentračních táborů, kde mohly jednotky SS a gestapa operovat naprosto beztrestně a mimo dosah říšského práva. Vedle

¹² Kubát, Michal: Politické systémy 3, ZS, 2010/2011.

„táborů smrti“, jakými byly Osvětim-Birkenau, Majdanek, Sobibor, Treblinka, Belzec či Chelmno, existovaly i tábory vyšetřovací a tábory pracovní (Davies, 2003: 81-85; Davies, 2005: 95).

Hitler prohlásil, že Poláci jsou zrozeni pouze pro těžkou práci. Proto byly uzavřeny všechny polské univerzity, technické a střední školy. Němci zabrali všechna muzea, galerie, knihovny, divadla a další kulturní prostory, aby sloužily výlučně jejím potřebám. Základní školy, noviny a veřejná místa směly fungovat pouze pod dohledem gestapa. Jednoduše řečeno, gestapo dohlíželo na všechnen veřejný život (Davies, 2005: 97-98).

Úřad pro válečné odškodnění po válce zveřejnil, že druhá světová válka v Polsku přinesla šest miliónů obětí, především v důsledku nacistické genocidy. Polovinu obětí tvořilo židovské obyvatelstvo. Pozdější zkoumání určilo, že Sovětský svaz má na svědomí 100 000 zavražděných, nicméně dnešní odhady jsou vyšší. Téměř 800 000 lidí, kteří byli zachráněni z koncentračních táborů, se vrátilo s trvalým postižením. Ohromné represe potkaly zejména inteligenci a významné politické elity. V koncentračních táborech byla vyvražděna většina inteligence. Vzhledem k nově nastolenému režimu po druhé světové válce se mnoho žijících Poláků na Západě rozhodlo v cizině přetrvat. Tyto všechny aspekty zapříčinily, že se počet polského obyvatelstva snížil o více než 11 miliónů, tzn. z 35,1 miliónu v roce 1939 na 23,7 miliónu v roce 1946 (Kosman, 2011: 326-327).

4.11. Varšavské povstání a zánik Generálního gouvernementu

Situace se začala měnit poté, co Rudá armáda zvítězila v bitvě o Stalingrad. Východní Evropa žila atmosférou narůstajícího očekávání. Situace v Polsku byla však naprosto odlišná. Představa osvobození Polska Rudou armádou vyvolávala smíšené pocity. To bylo dáno tím, že Rusové byli chápáni jako nepřátelé, což se potvrdilo 17. září 1939,

kdy obsadili východní část Polska. Nicméně kostky byly vrženy. O osudu Polska rozhodla konference v Teheránu v listopadu 1943, která vyústila v dohodu o rozdělení poválečné Evropy, v níž Polsko připadlo Rusům. Klíčovou roli při vymezení polského území hrálo i osvobození Polska. Z pohledu Poláků je počátek osvobození datován k 4. lednu 1944, kdy Rudá armáda začala vytlačovat Němce z polského území směrem na západ. Díky tomu se bývalá východní území Polska oficiálně stala součástí Sovětského svazu. Z pohledu Rusů začalo osvobození až 19. července 1944, kdy Rusové překročili řeku Bug, která tvořila demarkační linii při rozdělení Polska, a tím se tak dostali na polské území. S osvobozením Rudou armádou je i spjata infiltrace komunistických struktur. Spolu s Rudou armádou přicházela do Polska i prokomunistická administrativa (Davies, 2003: 87-90).

Varšava se jevila jako jediné vhodné místo pro ustavení nezávislé polské vlády, tzn. polské exilové vlády, která se orientovala na Západ. Ve Varšavě mělo velení Zemské armády (rovněž se setkáme s pojmem Domácí armáda) několik podzemních oddílů v počtu asi 150 000 ozbrojených mužů. V pět hodin odpoledne 1. srpna 1944 vypuklo ve Varšavě povstání zorganizované nekomunistickým odbojem bez dohody s Rudou armádou. Povstání bylo naplánováno tak, že oddíly Domácí armády měly ovládnout hlavní strategické body města. Avšak oddíly nebyly dostatečně silné a vybavené, a proto spoléhaly na to, že jim pomůže nedaleká Rudá armáda. Nicméně Stalin vůbec nechtěl bojovat o Varšavu, jelikož Varšavské povstání vedly nekomunistické jednotky, které označil za „hrstku mocichtivých zločinců“. Na Stalinův rozkaz Rudá armáda během Varšavského povstání nepodnikla žádné útočné akce. Nerovné boje bez pomoci zvenčí trvaly třiašedesát dnů. Varšavské povstání bylo krutě potlačeno. Odhady uvádějí, že zemřelo až 250 000 lidí, ať při dělostřeleckém či leteckém bombardování nebo při hromadných masakrech. Velitel Domácí armády Bronisław Komorowski byl nucen dne 2. října 1944 kapitulovat. Hitler vydal rozkaz, aby Varšava byla srovnána se zemí, což se do velké míry stalo. Porážka

povstání a likvidace Varšavy znamenala kritické oslabení podzemního státu. Po této akci zanikla Zemská armáda, a tudíž už nezbyl nikdo, kdo by účinně vzdoroval infiltraci komunistů a jejich uchopení moci. S ruskou infiltrací zanikl Generální gouvernement (Davies, 2003: 91-92).

Po skončení druhé světové války bylo Polsko, stejně jako i ostatní státy střední Evropy, zařazeno do sféry sovětského vlivu, přestože jak jsem výše zmínila, v polské společnosti se projevovaly značné antikomunistické nálady. To dokazoval i fakt, že komunistická strana se v Polsku těšila slabé podpoře. Proto byl do Polska komunistický režim implementován zvenčí oproti Československu, v němž komunisté regulérně vyhráli volby (Vykoukal, Litera, Tejchman, 2000: 55-60).

5. ZÁVĚR

V této kapitole se pokusím poukázat na shodné znaky Protektorátu Čechy a Morava a Generálního gouvernementu, které byly dány jednak geografickým umístěním, neboť se tyto kvazistáty vyskytovaly v rámci střední Evropy, a také zejména tím, že oba tyto kvazistátní útvary byly pod nadvládou Třetí říše. Přestože se jednalo o dva kvazistáty, které měly mnoho společného, setkáme se i s rysy rozdílnými, jež byly zapříčiněny zvláště Hitlerovým vztahem k obyvatelům daných kvazistátů, od čehož se odvíjelo jejich celé uspořádání, dále postavením na světové scéně či vedením odboje.

Hlavním cílem této bakalářské práce bylo zodpovězení na mnou vytyčené otázky. Těmito otázkami jsou: Co vedlo k vytvoření kvazistátů, jaký statut jim byl udělen, a vyvolala německá okupace reakci ve světě? Jak byly kvazistáty vytvořeny (na jakém základě) a čím byla tvořena německá správa a jaký měla vliv na veřejný život? Existovaly na území autonomní instituce, popř. jaký byl jejich reálný vliv na život v rámci kvazistátu? Setkáme se s domácím či zahraničním odbojem, a pokud ano, měl vliv na zánik jednotlivých kvazistátů?

Následující odstavce se snaží odpovědět na první otázku, tzn., co vedlo k vytvoření zmíněných kvazistátů, jaký statut jim byl udělen, a zda vyvolala německá okupace reakci ve světě. Především měly oba kvazistáty společné to, že stály v cestě plánů Adolfa Hitlera. Tehdejší Československo a Polsko zasahovalo do území *Lebensraum*, na který měli právo výhradně Němci, nikoliv Slované. Hitler se nejdříve zaměřil na Československo, proto nechal vytvořit plán *Fall Grün*. K tomu, aby jej rozbil, využil appeasementu Západních mocností, díky kterému měl Československo na dlani. Podepsaná Mnichovská dohoda byla začátkem konce Československa. I v případě Polska měl Hitler své plány, a to v podobě *Fall Weiss*. Nicméně v konečném důsledku potřeboval pomoc Sovětského svazu. Díky diplomatickému jednání si Německo v čele s Hitlerem naklonilo Stalina a Sovětský svaz na svoji stranu.

Z tohoto vztahu vyplynul známý pakt Ribbentrop-Molotov, který již nepočítal s Polskem jako samostatným státem, zatímco v případě Mnichovské dohody byla československá státnost, byť omezeně, avšak stále zachována.

To se ale brzy změnilo. Hitlerovi nestačilo pouhé československé pohraničí, jeho dalším cílem bylo úplné zničení Československa. Vytvořil vhodné podmínky, aby Německo mohlo zasáhnout proti zbytkovému Československu, tj. 15. března 1939, a vyhlásit tak Protektorát Čechy a Morava, který byl zřízen na základě Výnosu Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. Co se týče Polska, ani zde nezhálel. I když Polsko napadl o necelý půlrok později, konkrétně 1. září 1939, výsledek byl zcela stejný. Německá armáda dobyla část Polska, která byla dána na základě tajného dodatku paktu Ribbentrop-Molotov. Část integroval přímo do Říše a na zbylé části vyhlásil zvláštním dekretem ze dne 12. října 1939 s účinností od 26. října 1939 Generální gouvernement. Protektorát Čechy a Morava měl na rozdíl od GG tu „výhodu“, že těsně před okupací Hitler jednal s prezidentem Háchou a ministrem zahraničních věcí Chvalkovským o průběhu okupace, kdy jim Hitler dal na výběr, jak obsazení zbytkového Československa může probíhat. To znamená, že okupace byla československými úředníky formálně schválena. Proto dal Hitler rozkaz, aby se německá armáda nechovala při obsazování českého území jako nepřítel, ale pouze jako nositel vůle říšské vlády. Zatímco Polsko bylo napadeno bez vyhlášení války a navíc byly vedeny krvavé boje. A proto byla Varšava na rozdíl od Prahy nucena po neúspěšných bojích kapitulovat a vzdát se nepříteli.

Dalším shodným znakem výše zmíněných kvazistátů je doba jejich trvání. Shodně okupace trvala šest let, a to od roku 1939 do roku 1945, doba trvání se liší jen v řádech měsíců. I když v případě GG nelze uvést přesný datum, jelikož se na něm autoři nemůžou shodnout. Proto se uvádí, že GG končí na přelomu roku 1944 a 1945, což je spjato s postupnou infiltrací komunistů do systému a upevněním jejich moci.

Po obsazení obou států Hitler přijel do hlavních měst. V Praze i Varšavě byl pouze jednou a zároveň naposledy.

Když pohlédneme na reakci západních mocností vůči obsazení Československa a Polska hitlerovským Německem, zjistíme, že na první pohled byly diametrálně odlišné, avšak po bližším zkoumání odhalíme určité podobnosti. V souvislosti s Protektorátem Čechy a Morava je postoj zřejmý. Již Mnichovská dohoda ukázala, že Československo stálo proti Německu samo. Zastánci appeasementu, tedy Velká Británie a Francie, podepsali postoupení československého pohraničí ve prospěch Německa. Mylně se domnívali, že tak zažehnají hrozící válku, a proto obětovali „bezbranné“ Československo. Ráda bych upozornila na fakt, že Československo tak bezbranné nebylo, jelikož mělo odhodlanou armádu a vynikající opevnění, ale na mnichovské konferenci bylo československým představitelům jasně dáno najevo, že pokud nevyjdou Německu vstříc, bude Československo ve válce s Německem samotné. Proto ani vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava nevyvolalo bouřlivé reakce. Co ale vyvolalo bouřlivé reakce, bylo napadení Polska dne 1. září 1939. Francie a Velká Británie vyhlásily Německu válku, avšak tím veškeré akce prozatím končily. Proto hovoříme o zapojení do války *de iure*, leč *de facto* nikoliv. Právě v tomto ohledu se vyjímá určitá podobnost.

Spolu s okupací nastala i emigrace elity. Jakmile polská vláda a významná elita zjistila, že proti Německu nemá polská armáda sebemenší šanci, uvědomila si, že je nutné opustit hranice státu a vydat se směrem na západ. Nejdříve do Francie a poté, co byla dobytá i ona, se polská elita přesunula do Velké Británie. Stejný osud čekal i část československé politické elity, avšak o necelý rok dříve, a to v souvislosti s přijetím Mnichovské dohody. Edvard Beneš se svými nejbližšími spolupracovníky opustili hranice státu a rovněž zamířili na západ, odkud stejně jako politická elita Polska organizovala zahraniční odboj, o němž se podrobněji zmíním níže. Avšak co se týče československé politické elity, která po Mnichovské dohodě zůstala v čele s Háchou

na území okleštěného státu, ta zůstala i v období protektorátu. Na rozdíl od Polska československá elita neuskutečnila masovou emigraci ve spojitosti s německou okupací a snažila se ustát německou okupační politiku.

Nyní se pokusím odpovědět na to, jak byly kvazistáty vytvořeny (na jakém základě), čím byla tvořena německá správa a jaký měla vliv na veřejný život. Jak již bylo zmíněno, Protektorát Čechy a Morava byl zřízen 16. března 1939 na základě Výnosu Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava. Výnos byl složen z preambule a třinácti článků. Ve výnosu byly zjednodušeně řečeno zahrnuty práva a povinnosti protektorátní správy. Dokonce článek 3 obsahoval definici autonomie. Avšak vztahy mezi protektorátní vládou a správou a říšským protektorem a berlínskými úřady nebyly ve výnosu jasně stanoveny, tudíž článek 3 představoval pouhý rámec autonomie. Na druhou stranu Generální gouvernement vznikl na základě Hitlerova zvláštního dekretu ze dne 12. října 1939 s účinností od 26. října 1939. V případě GG se neseťkáme s žádnou preambulí ani články. Zvláštní dekret pouze stanovil, že veškerou moc měl v rukou generální guvernér. Nevyskytovala se v něm žádná zmínka o nějaké formě autonomie. GG představoval německou kolonii, ze které mělo být vytěženo co nejvíce a obyvatelstvo odsouzeno k fyzické likvidaci. Protektorát Čechy a Morava mělo na rozdíl od GG jistou míru autonomii, v první řadě *de iure*, avšak po bližším zkoumání i *de facto*, jelikož existoval státní prezident, vláda či samosprávné orgány. Nicméně v žádném případě nemůžeme hovořit o autonomii v pravém slova smyslu, protože veškerá rozhodnutí protektorátní vlády a prezidenta musela být konzultována s říšským protektorem. Odlišná situace byla i v případě definování jednotlivých kvazistátů. Protektorát Čechy a Morava a jeho ubírání bylo dáno Hitlerovým výnosem o zřízení, ale co se týče GG, jednalo se o právní fikci, policejní ministát, kde právo nehrálo vůbec žádnou roli. O definici *de iure* nemůžeme vůbec hovořit.

Dalším společným rysem obou kvazistátů byla vojenská správa na počátku okupace. V obou případech měla připravit vhodné podmínky pro předání moci do rukou civilní správy. Obě obsazená teritoria byla rozdělena do několika oblastí. V případě Protektorátu Čechy a Morava do dvou oblastí, a to jak už název vypovídá Čechy a Morava. V případě GG se jednalo o rozdělení do čtyř distriktů, konkrétně Krakov, Varšava, Lublin, Radom a po napadení Sovětského svazu Německem v roce 1941 byl přidán Halič. Rozdělení GG do více oblastí bylo dáno rozdílnou rozlohou a rozdílným počtem obyvatel. Protektorát Čechy a Morava měl rozlohu 48 901 km², kde žilo 7 456 000 obyvatel, kdežto GG se rozkládal na území o ploše 98 000 km², na němž žilo přes dvanáct miliónu obyvatel, leč počet obyvatel se neustále zvyšoval, poněvadž do GG byli deportováni lidé, kteří měli být likvidováni (zejména Židé). Jak jsem již uvedla, po napadení Sovětského svazu byl připojen distrikt Halič, čímž vzrostla plocha GG z 98 000 km² na 145 000 km² a tím samozřejmě vzrostl i počet obyvatel.

Hitler zpočátku nevěděl, jak s nově získanými územími naložit. S Protektorátem Čechy a Morava byla spojena jeho nejasná vize, jelikož Německo doposud nemělo zkušenosti s autonomními národy. Proto se mu jevila jako nejlepší možnost vytvořit protektorát s omezenou mírou autonomie, kde o fungování bude rozhodovat jeho prodloužená ruka. Inspirací mu prý byla smlouva mezi Francií a tuniským bejem z roku 1881. S Polskem měl plány již v podstatě připravené, neboť tehdejší Polsko zcela zasahovalo do *Lebensraumu*. Přesto se Hitler snažil vystupovat s opatrností. Aby si neuzavřel cestu k jednání s Velkou Británií a Francií, tak zpočátku uvažoval o vytvoření jakéhosi loutkového státu. Situace se ale změnila s faktem, že Velká Británie a Francie vyhlásily Německu válku, a proto Hitler podobné úvahy zavrhl. Část okupovaného Polska byla inkorporována do území Třetí říše a v druhé části byl vytvořen Generální gouvernement, což měl být politicko-administrativní útvar. GG měl s Protektorátem Čechy a Morava společné, že oba byly

do Třetí říše včleněny nepřímo. Náležely k jejímu území, což znamenalo, že k ní patřily ve státoprávním smyslu.

Shodné v obou případech bylo dosazení Hitlerova zmocněnce do čela kvazistátů. V čele protektorátu stanul říšský protektor a v čele GG generální guvernér. Spojoval je fakt, že na přiděleném území vládli pevnou rukou. Na rozdíl od Protektorátu Čechy a Morava v GG byla v čele jedna jediná osoba, a to Hans Frank, jehož GG bývá označován jako „Frankova říše“ či „země gestapa“. Vláda pevné ruky souvisela se vztahem Hitlera k Polákům. Považoval je za tzv. *untermenschen* (podlidé), od čehož se odvíjela celá správa GG. Pro GG nebyl sepsán zvláštní výnos, který by se skládal z preambule či článků. Zvláštní dekret vložil všechnu moc do rukou Hanse Franka, který byl *de iure* v čele výkonné moci, avšak *de facto* ovládal celý kvazistát. Okupační správa GG byla velmi specifická a ojedinělá, protože v západní Evropě, kde Hitler dobyl další státy, se nic obdobného nevyskytovalo. Velmi zvláštní bylo, že Německo na území GG nevytvořilo právní řád, ani řádný německý správní systém. Jednoznačným cílem hitlerovského Německa bylo ve všech směrech území využít a původní obyvatelstvo zlikvidovat. Frank měl svého náměstka, kterým byl Arthur Seyß-Inquart. V Protektorátu Čechy a Morava byla situace odlišná. V čele protektorátu se vystřídal několik osobností, nicméně statusu říšského protektora se těšili pouze dvě, a to Konstantin von Neurath a Wilhelm Frick. Funkci zastupujícího říšského protektora zastupovali Reinhard Heydrich a Kurt Daluege. Všichni měli dohlížet na germanizaci území a germanizaci vyhovujících obyvatel, kontrolu samosprávných orgánů, boj proti odboji a ekonomické využití země ve prospěch Třetí říše. I v případě protektorátu měl být připraven plán na fyzickou likvidaci národa, avšak otázka polského obyvatelstva měla prozatím přednost.

Struktura bezpečnostního aparátu byla obdobná. Hlavní roli hrálo gestapo a další oddíly policie jako např. pořádková policie, bezpečnostní policie či bezpečnostní služba. Všechny oddíly se dále ještě členily. Jejich úkolem bylo zajistit veřejný klid a pořádek a boj proti odboji. Bezpečnostní

struktury zasahovaly do všech aspektů veřejného života. Agenti dokonce působili i v civilu, aby odhalili co nejvíce nepřátel Říše.

K dalšímu rozdílu dochází v případě represí vůči obyvatelstvu. V GG platila přísná rasová hierarchie, která vedla k rozdělení společnosti. Poláci se nacházeli v kategorii *nichtdeutsch*. V GG probíhaly ohromné represe vůči inteligenci, která byla deportována a později i zavražděna v koncentračních táborech. Do GG byli také dováženi Židé z celé Evropy, kde Hitler získal moc, protože právě v GG byly vytvořeny vyhlazovací tábory, jakými byly Osvětim, Treblinka, Majdanek, Sobibor a další. V Generálním gouvernementu byla také vytvořena hustá síť ghett, kde byli shromažďováni Židé, kteří čekali na transport do tábora. Vzhledem ke všem faktorům, Polsko se muselo vyrovnat se snížením počtu obyvatel o více než 11 miliónů, z původních 35,1 miliónu (v roce 1939) na 23,7 miliónu (v roce 1946). V Protektorátu Čechy a Morava byla politika Němců velmi proměnlivá. Období relativního klidu střídalo období teroru. Obyvatelé protektorátu podnikali řadu demonstrací, aby dali najevo nesouhlas s nacistickou okupací. Významná demonstrace se uskutečnila 28. října 1939, kdy účastníci chtěli vyjádřit památku vzniku Československé republiky. Důsledkem událostí bylo uzavření vysokých škol. Hitler si uvědomil, že udělení autonomie protektorátu byla velká chyba a dokonce litoval, že s Čechy nenaložil stejně jako s Poláky. Území protektorátu bylo určeno ke germanizaci, což se mělo v plné míře uskutečnit až po vyhrané válce. Situace se velmi změnila, jakmile Reinhard Heydrich vystřídal předchozího říšského protektora Konstantina von Neuratha. Heydrich upevnil německý režim a posílil vliv bezpečnostních složek. Poměry se ještě více vyostřily, jakmile na něj byl spáchán atentát, který byl úspěšný. To mělo za následek, že represe vůči obyvatelstvu přitvrdily, byly vyhlazeny dvě vesnice, Lidice a Ležáky, které posloužily jako exemplární příklad. I když atentátníci byli dopadeni, výjimečný stav trval dál. Intenzita teroru postupně klesala, avšak v jisté míře přetrvával až do konce Protektorátu Čechy a Morava.

V dalším odstavci se zaměřím na to, zda existovaly na území autonomní instituce, popř. jaký byl jejich reálný vliv na život v rámci kvazistátu. Zásadním rozdílem jednotlivých kvazistátů byla otázka samosprávy. Protektorátní samospráva byla v jistém slova smyslu rozvinutá, zatímco v GG žádná neexistovala. Zde spatřuji největší rozdíl mezi Protektorátem Čechy a Morava a Generálním gouvernementem. I když v čele protektorátní správy stál státní prezident Emil Hácha a vláda, jednalo se o loutkový stát. Samospráva nemohla podniknout žádná rozhodnutí bez souhlasu německých okupačních orgánů. Autonomie samosprávy fungovala však pouze de iure, navzdory tomu, že v preambuli výnosu byla protektorátu v nezbytných případech udělena autonomie ve prospěch protektorátní vlády. Takové nezbytné případy ale nenastaly. Jak jsem již uvedla, existoval úřad státního prezidenta, vlády, vlastních bezpečnostních složek, ale existovaly i kolaborantské organizace, jež dobrovolně spolupracovaly s nacistickým režimem. Hitler přikázal německé správě, aby zacházení s příslušníky protektorátu bylo zdvořilé a věcné, ale nesmlouvavě přísné. Nutno podotknout, že v GG neexistovala vůbec žádná míra autonomie a zacházení s příslušníky GG nebylo v žádném případě zdvořilé a věcné, bylo pouze přísné. V GG neexistovaly žádné vlastní úřady. Velmi specifickým jevem bylo i to, že v GG nikdy nevznikly žádné kolaborantské organizace. Nad polskými institucemi převzali naprostou kontrolu němečtí úředníci. Jediné, co Polákům zůstalo zachováno, byla obecní a polská policie a místní soudy, které měly velmi výrazně omezené kompetence.

Setkáme se s domácím či zahraničním odbojem, a pokud ano, měl vliv na zánik jednotlivých kvazistátů? Na tuto otázku se pokusím odpovědět v následujících odstavcích. V Protektorátu Čechy a Morava i v GG byl vytvořen aktivní a funkční domácí odboj, který se v obou kvazistátech dělil na komunistické a nekomunistické křídlo. Bylo samozřejmostí, že všechny organizace působily v ilegalitě. V Protektorátu Čechy a Morava se již během léta 1939 začaly utvářet vedoucí složky vlasteneckého odboje, jakými byly Politické ústředí (PÚ), Obrana národa

(ON), Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) a Ústřední vedení odboje domácího (ÚVOD). Na levém křídle odbojových organizací stála ilegální KSČ, která v průběhu času vytvořila celonárodní síť. Nekomunistická struktura byla napojena na Edvarda Beneše, který působil v zahraničí. Avšak v případě protektorátního odboje gestapo odhalilo činnost jednotlivých organizací, a proto zahájilo masové zatýkání. Díky tomu byla činnost odbojových organizací velmi ochromena. V GG byla vytvořena ojedinělá síť odboje, vznikl tzv. podzemní stát, který nemá v celé Evropě obdoby. V polském případě se začaly utvářet odbojové struktury již na počátku okupace, jelikož si polský národ uvědomoval, že mu hrozí fyzická likvidace. Podzemní stát zahrnul téměř všechny aspekty života společnosti, a to dokonce školství, kdy vznikaly podzemní univerzity, nebo justice. Odboj byl již od samého počátku velmi aktivní a měl velmi pevnou vnitřní strukturu. Veškerý politický život se přesunul do podzemí. V podzemí postupně vznikalo největší odbojové hnutí v Evropě, které se od ledna 1941 nazývalo Svaz ozbrojeného boje (ZWZ) a od února 1942 Zemská armáda (Armia Krajowa, AK). Vedle vojenského odboje existoval i civilní odboj, jenž byl pojmenován Civilní boj. Tyto nekomunistické struktury se orientovaly na exilovou vládu v Londýně. Na rozdíl od Protektorátu Čechy a Morava, polský odboj nebyl nikdy potlačen a ochromen, i když za účast v odboji hrozil trest smrti. Mimo to existovala i větev komunistického odboje, ten se orientoval na Moskvu. Jeho cílem bylo porazit německou okupaci a připravit si živnou půdu pro převzetí moci, což se povedlo, jelikož po ukončení války se chopili moci právě komunisté.

Shodné v obou případech bylo i působení zahraničního odboje, který se rovněž dělil na západní a východní křídlo. Obě zahraniční struktury nejdříve působily ve Francii, avšak po jejím dobytí Hitlerem byly nuceny se přesunout do Velké Británie, tedy do Londýna. Polský exil měl na rozdíl od československého exilu výhodu v tom, že se nemusel snažit o jeho uznání. Francie a Velká Británie zaujala vůči Polsku zcela jiný postoj, než jak tomu bylo v případě Československa. Francie a Velká

Británie měly zájem na tom, aby Polská republika nadále existovala, proto Polská republika existovala de iure i po napadení Německem. Polský zahraniční odboj měl svého prezidenta, svou vládu, Národní radu a program, a tím i velký náskok před československým exilem. Jediné, v čem byl problém, bylo navázání na sanační režim, který do té doby v Polsku panoval. Proto prezident Ignacy Mościcki abdikoval a navrhl svého následovníka, se kterým však nebyla spokojena Francie. Po politickém jednání byl nakonec zvolen prezidentem Władysław Raczkiewicz, jenž definitivně upustil od předchozího sanačního režimu. Co se týče samotného polského zahraničního odboje, objevovala se vnitřní nejednota, a proto se odboj potýkal s vládními krizemi. Tyto krize zapříčinily zejména rozdílné názory na Sovětský svaz. Poté, co byl napaden i Sovětský svaz Německem, tak bylo pouze Německo označeno za nepřítele, což vyvolalo vnitřní rozruch. Polský exil dokonce podepsal se SSSR Polsko-sovětskou smlouvu, která obnovila diplomatické styky. Situace se radikálně změnila po odhalení masakru v Katyni. Moskva vypověděla veškeré diplomatické vztahy a orientovala se pouze na komunistické struktury domácího odboje.

V čele československého odboje stál Edvard Beneš, bývalý československý prezident, který abdikoval po podepsání Mnichovské dohody. Edvard Beneš musel na rozdíl od polské exilové vlády bojovat o uznání a prestiž. Beneš postupně získával uznání po vypuknutí druhé světové války, kdy ho Velká Británie a Francie začaly brát vážně. Beneš začal ve Francii koncipovat Československý národní výbor (ČNV), který po vytrvalém jednání uznala nejdříve Francie a posléze i Velká Británie, leč ještě neměl statut exilové vlády. K dosažení tohoto statutu došlo, až když Francie kapitulovala. Československý exil odcházel do velké Británie již s potřebným uznáním. Od této chvíle se změnil pohled na Protektorát Čechy a Morava. Jakmile Beneš dosáhl potřebného uznání, vytyčil si další cíl, a to anulaci Mnichovské dohody, což se mu povedlo. Československý exil zaujal jiný postoj než polští kolegové. Beneš se začal přiklánět k Sovětskému svazu, jelikož nemohl západním

mocnostem odpustit, jak bez boje předaly Československo do rukou hitlerovského Německa. Beneš cítil na východní straně podporu a domníval se, že by osvobozené Československo mohlo se Sovětským svazem v budoucnu spolupracovat. Proto podepsal Československo-sovětskou smlouvu, která měla zaručit poválečnému Československu vnější bezpečnost a spolupráci s východním partnerem. Tato smlouva způsobila upevnění vlivu SSSR. Beneš se domníval, že se pozice protektorátu musí ještě více upevnit, a proto začal se svými spolupracovníky vytvářet plán atentátu na Heydricha, který byl v konečném důsledku úspěšný. V závěru svého působení v exilu si začal uvědomovat sílící vliv komunistů, tudíž exilová vláda podala demisi a přenechala vládu nově ustavené Národní frontě.

V obou zemích proběhlo povstání proti německé okupaci. V případě protektorátu bylo povstání úspěšné, v případě GG nikoliv. Také postoj obyvatelstva vůči Rudé armádě byl zcela odlišný. Pražské povstání bylo plánováno západním i východním křídlem zahraničního odboje. Bylo plánováno na květen 1945, kdy se blížila vojska Spojenců. Avšak lidé začali vnímat oslabení německé armády, navíc protektorátní vláda vydala oznámení o zrušení dvojjazyčného úřadování, dvojjazyčných nápisů a zákazu vyvěšování československých vlajek. Dne 5. května 1945 zasáhla celou Prahu vlna nadšení. S Květnovým povstáním je neodmyslitelně spjata známé volání rozhlasu o pomoc. Mezitím se v Praze rozhořely ostré boje, příslušníci Waffen SS útočili na povstalecká centra. Povstalci postavili několik stovek barikád, aby nacistům znesnadnili cestu. Povstalcům pomohli Vlasovci, kteří byli vybaveni těžkou technikou. Povstalci spoléhali i na pomoc americké armády, která již osvobodila Plzeň. Ta ale z politicko-vojenských důvodů musela zůstat stát na stanovené demarkační linii. Poté vedla Česká národní rada (dále ČNR) s Vlasovci jednání, která nebyla úspěšná. To mělo za následek to, že se generál Vlasov rozhodl opustit Prahu, čímž povstalci přišli o velkou posilu. Německé jednotky si byly vědomi blížící se prohry, a proto se snažily zajistit cestu do amerického zajetí,

k čemuž potřebovaly volný průjezd Prahou. Mezitím ČNR a zástupci německé armády vedli jednání, jehož výsledkem bylo ukončení bojů, protože jednotky Wehrmachtu kapitulovaly. Díky tomu jim byl umožněn volný odchod z Prahy. Avšak jednotky Waffen SS kapitulaci neuznaly, a proto boje pokračovaly i nadále. S boji skoncovala Rudá armáda, která přijela do Prahy 9. května. Vojáci Rudé armády byli vítáni jako osvoboditelé, zatímco v Polsku byla situace poněkud odlišná.

Pocity z Rudé armády byly smíšené, dokonce až negativní. To bylo zapříčiněno tím, že Rusové byli vnímáni jako nepřátelé, kteří se v osudných okamžicích postavili proti Polákům. Důkazem toho je napadení Polska po boku Německa na počátku války, masakr v Katyni či neochota zasáhnout během Varšavského povstání, kdy povstalci potřebovali pomoc. Varšava byla jediné místo, kde mohla být ustavena nezávislá polská vláda, která se orientovala na Západ. Povstání zorganizovala Zemská armáda, která ve Varšavě přímo sídlila. Dne 1. srpna 1944 povstání vypuklo, však bez dohody s Rudou armádou. Stalin nařídil, aby Rudá armáda do bojů nezasáhla, jelikož se jednalo o povstání, jež bylo zorganizováno nekomunistickým odbojem. Proto bylo Varšavské povstání krutě potlačeno. Porážka povstání znamenala dále trvající německou okupaci a podstatné oslabení podzemního státu. Po povstání zanikla Zemská armáda a z tohoto důvodu neměl kdo zasáhnout proti prohlubující se infiltraci komunistů a jejich uchopení moci. S postupnou infiltrací zanikl i samotný Generální gouvernement.

Z předchozích odstavců je zřejmé, že Protektorát Čechy a Morava s Generálním gouvernementem mají spoustu shodných, ale existuje i celá řada znaků rozdílných. Jsem si vědoma, že jednotlivé aspekty těchto kvazistátů mohly být propracovány ještě více do hloubky, avšak jedná o téma natolik rozsáhlé a zajímavé, že není možné ho vystihnout v rozsahu bakalářské práce a poskytnout mu tak patřičný a jistě zasloužený prostor.

6. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura

Balík, Stanislav a kol.: 2007. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Mezinárodní politologický ústav při Masarykově univerzitě.

Brandes, Detlef: 1999. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor.

Brandes, Detlef: 2003. *Exil v Londýně 1939-1943*. Praha: Karolinum.

Cesar, Jaroslav: 1978. *Mnichov 1938*. Praha: Melantrich.

Cílek, Roman – Moulis, Miloslav: 2009. *100 hodin, kdy umírala republika*. Praha: Epoque.

Čapka, František – Lunerová, Jitka: 2011. *Tragédie mnichovské dohody*. Brno: Computer Press.

Davies, Norman: 2003. *Polsko*. Praha: Prostor

Davies, Norman: 2005. *Boj o Varšavu*. Praha: Prostor.

Fasora, Lukáš: 1999. *Dějiny Polska v meziválečném období*. Brno: Cerm.

Filípek, Jan: 2001. *Mnichov 1938, hra o Československo*. Praha: Dr. Eduard Grégr a syn.

Frajdl, Jiří: 1993. *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*. Moravská Třebová: Diatext.

Hájek, Miloš: 1959. *Od Mnichova k 15. březnu*. Praha: SNPL.

Hoyt, Edwin P.: 2003. *Hitlerova válka*. Praha: Beta-Dobrovský.

John, Miloslav – Kliment, K. Charles – Nakládal, Břetislav: 2004. *Březen 1939*. Praha: Naše vojsko.

Kemp-Welch, Anthony: 1981. Polish Society under German Occupation: The Generalgouvernement, 1939-1944. *Soviet Studies*. Vol. 33, No. 2, s. 319-320.

Kissinger, Henry: 1999. *Umění diplomacie*. Praha: Prostor.

Kosman, Marcelli: 2011. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum.

Kubát, Michal: 2006. *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*. Praha: Dokořán.

Kural, Václav: 2002. *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*. Praha: Karolinum.

Lewitter, Lucian R.: 1982. The History of Poland Since 1863. *The Historical Journal*, Vol. 25, No. 1, s. 239-246.

Liška, Vladimír: 2005. *Causa Edvard Beneš*. Olomouc: Fontána.

Liška, Vladimír: 2010. *Protektorát: éra hákového kříže*. Olomouc: Fontána.

Lustigová, Marina: 2005. Každodenní život v Protektorátu I., Český rozhlas 17. 4. 2005, dostupné na: www.radio.cz/cz/rubrika/historie/kazdodenni-zivot-v-protektoratu-i, 16. 3. 2012.

Maršálek, Pavel: 2002. *Protektorát Čechy a Morava*. Praha: Karolinum.

Mastný, Vojtěch: 2003. *Protektorát a osud českého odboje*. Praha: Eurolex Bohemia.

Melichar, Václav: 1975. Německo-polská válka a počátky osvobozené války polského lidu. In: Melichar, Václav a kol.: *Dějiny Polska*. Praha: Svoboda, s. 396-412.

Moulis, Miloslav: 1979. *Osudný 15. březen*. Praha: Mladá fronta.

Neville, Peter: 2008. *Hitler a appeasement*. Líbeznice: Víkend.

Paczkowski, Andrzej: 2000. *Půl století dějin Polska 1939-1989*. Praha: Academia.

Roberts, Geoffrey: 2008. *Stalinovy války*. Praha: BB art.

Roland, Paul: 2010. *Vzestup a pád Adolfa Hitlera*. Praha: Svojtka & Co.

Řezník, Miloš: 2010. *Dějiny Polska v datech*. Praha: Libri.

Salák, Pavel: 2010. Vládní vojsko - ozbrojený vojenský sbor protektorátu Čechy a Morava. In: Schelle, Karel a kol.: *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: KEY Publishing, s. 47-61.

Schelle, Karel: 2010. Protektorát Čechy a Morava a jeho správa. In: Schelle, Karel a kol.: *Protektorát Čechy a Morava - jedna z nejtragičtějších kapitol českých novodobých dějin*. Ostrava: KEY Publishing, s. 39-46.

Taylor, Alan J. P.: 2005. *Příčiny druhé světové války*. Bratislava: Perfekt.

Teichová, Alice: 1998. *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939-1945*. Praha: VŠE, s. 61.

Uhlíř, Jan B.: 2002. *Ve stínu říšské orlice*. Praha: Aleš Skřivan ml.

Vodička, Karel; Cabada, Ladislav: 2007. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál.

Vykoukal, Jiří – Litera, Bohuslav – Tejchman, Miroslav: 2000. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri.

Williamson, David G.: 2010. *Zrazené Polsko*. Brno: Jota.

Zaloga, Steven J.: 2007. *Polsko 1939*. Praha: Grada Publishing.

Zámečník, Stanislav: 2006. *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*. Praha: Naše vojsko.

Zitelmann, Rainer: 1993. *A. Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: Agentura V. P. K.

Zubrzycki, Jerzy: 1981. Polish Society under German Occupation: The Generalgouvernement, 1939-1944. *Contemporary Sociology*, Vol. 10, No. 2, s. 262-264.

Prameny

Generalgouvernement.pl, dostupné na:

<http://www.generalgouvernement.pl/>.

Holocaust Education Resources for Teachers, dostupné na:

<http://www.holocaust-trc.org/>.

Jewish Virtual Library, dostupné na: <http://www.jewishvirtuallibrary.org/>.

Kubát, Michal: (2010/2011). Politické systémy 3. Katedra politologie a mezinárodních vztahů, FF ZČU.

Rozbití Československa, dostupné na: <http://promoravia.blog.cz/>.

Wikipedie, dostupné na: <http://cs.wikipedia.org/>.

7. RESUMÉ

This bachelor thesis deals with a comparison of undemocratic states and quasi-states in Central Europe during Second World War, specifically with the Protectorate of Bohemia and Moravia and the General Government. These quasi-states were formed due to Hitler's policy. The growing influence of Hitler followed by his expansionary policies led to the establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia and the General Government.

The aim of this thesis is to answer some questions, e.g. have these quasi-states any same characters? On account of appeasement policy of Great Britain and France, Hitler did not have an opponent in Europe that would have stood up to him. He made use of the fear of Western powers in order to expand the territory of Germany to create the Third Reich. Indeed, Hitler sought *Lebensborn* expansion, which should have been a living space, to which only the Germans had right. Other nations living in this area should have been gradually eliminated.

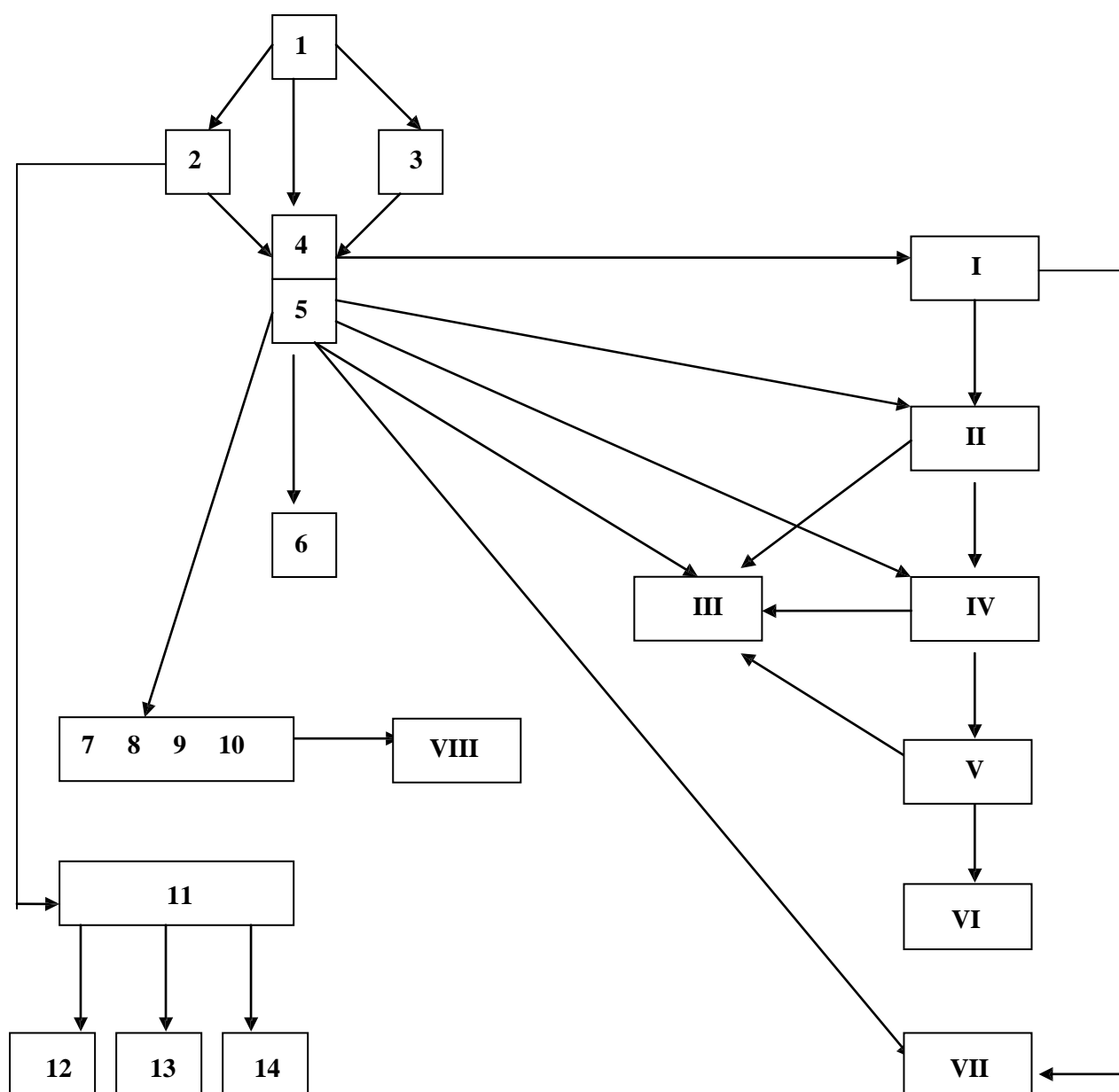
Within this thesis the author focuses on the same characters of the Protectorate of Bohemia and Moravia and the General Government, which were given both by geographical location, since the quasi-states occurred within the area of Central Europe, and especially by the fact that both of these quasi-state formations were under the domination of the Third Reich. Although there were two quasi-states that had much in common, it is possible to notice some different features. These features were established by Hitler's particular relationship to the inhabitants of these quasi-states, which influenced their entire organization by standing on the world stage as well as by leading the resistance.

This thesis is divided into three chapters. First chapter is called Causes of the Second World War and focuses mainly on Hitler's foreign policy and causes of establishment of these quasi-states. Second chapter – The Protectorate of Bohemia and Moravia – focuses on establishment of the Protectorate of Bohemia and Moravia, German administration,

self-government, resistance and an end of this quasi-state. The third chapter – The General Government – focuses mainly on establishment of General Government, self-government, resistance and the end of this quasi-state, too. Each of these chapters includes several sections for better clarification.

8. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Model politicko-mocenského systému Protektorátu Čechy a Morava

Zdroj:

Frajdl, Jiří: 1993. *Protektorát Čechy a Morava 1939-1945*. Moravská Třebová: Diatex, s. 57.

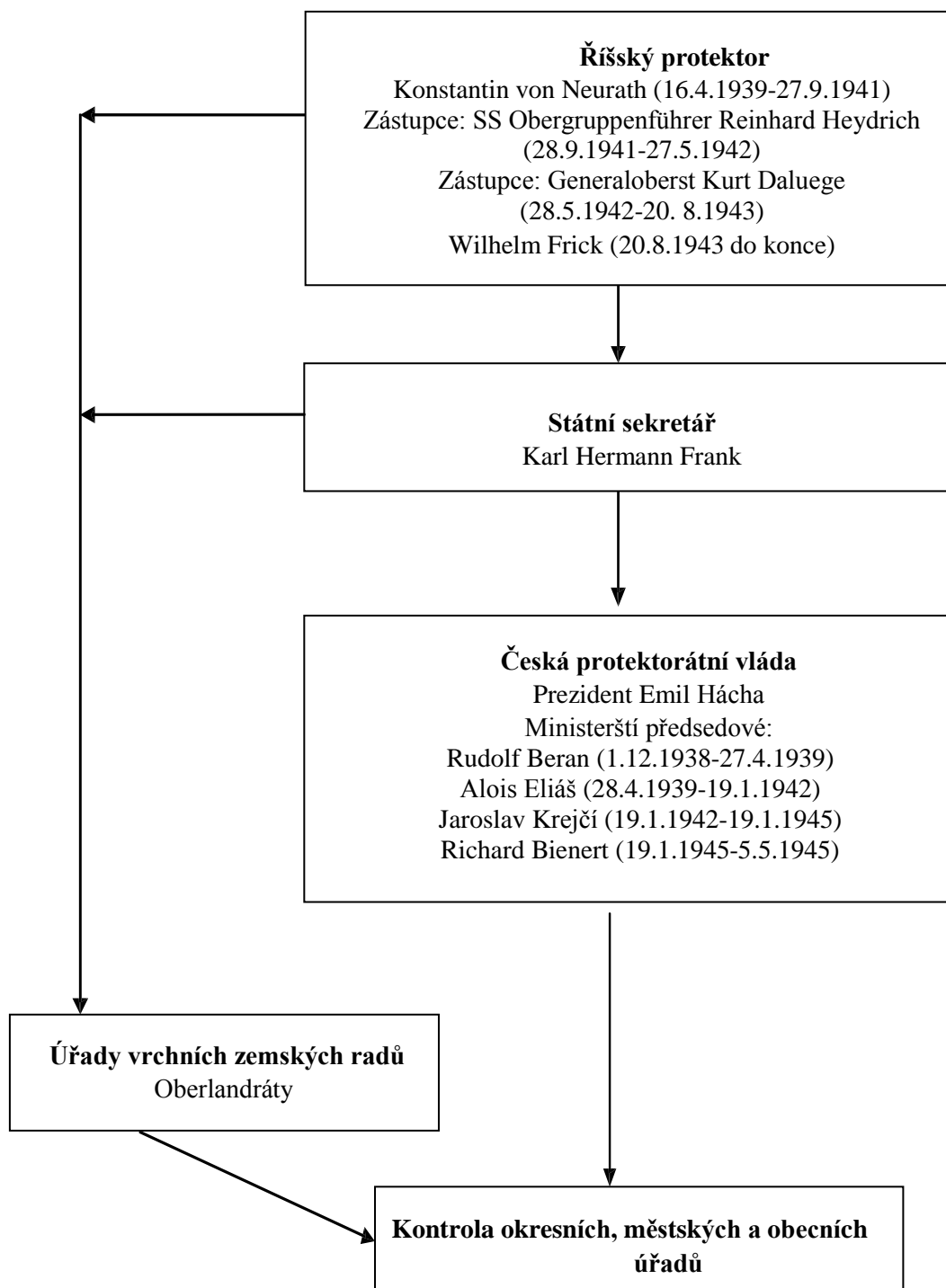
Vysvětlivky:

1. Adolf Hitler, vůdce a říšský kancléř
2. Říšští vedoucí strany, Hitlerjunge (Hitlerova mládež), SA, SS, SD, gestapa apod.
3. Říšská vláda
4. Říšský protektor
5. Úřad říšského protektora
6. Oberlandráty (OLR) - vykonávaly dozor a kontrolu nad okresními, městskými a obecními úřady v protektorátu
7. Německý úřední soud
8. Gestapo, SD
9. Jiné bezpečnostní složky (policie, četnictvo)
10. Vojenské posádky německé armády
11. NSDAP
12. Hitlerova mládež (Hitlerjunge)
13. Oddíly SA
14. Pracovní fronta

- I. Státní prezident Emil Hácha
- II. Protektorátní vláda + protektorátní ministerstva
- III. Vládní vojsko a jiné ozbrojené složky (četnictvo)
- IV. Zemský úřad Praha a Brno
- V. Okresní úřady kontrolované OLR
- VI. Městské a obecní úřady kontrolované OLR
- VII. Národní souručenství (NS)
- VIII. Dobrovolné fašistické organizace

Pozn.: Šipky ukazují směr příkazů a kontrol s tím, že z důvodu přehlednosti chybí šipky od č. 6 (Oberlandráty) k č. V (okresní úřady) a VI (městské a obecní úřady)

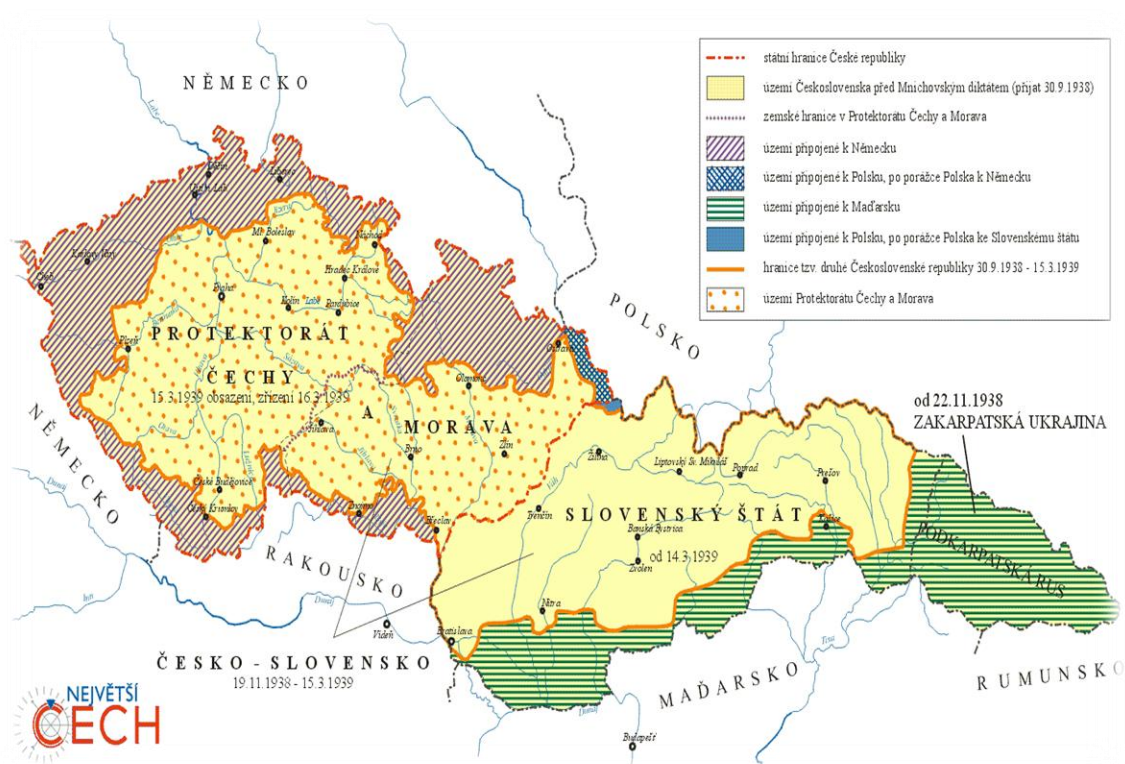
Příloha č. 2: Institucionální struktura německých okupačních úřadů a česká „autonomní“ vláda Protektorátu Čechy a Morava (16. března 1939 - 5. dubna 1945)

Zdroj:

Teichová, Alice: 1998. *Německá hospodářská politika v českých zemích v letech 1939-1945*. Praha: VŠE, s. 61.

Příloha č. 3: Mapa Protektorátu Čechy a Morava

Zdroj:

Rozbití Československa, dostupné na:

<http://promoravia.blog.cz/galerie/mapy/obrazek/44003645>, 22. 3. 2012.

Příloha č. 4: Pakt Ribbentrop-Molotov

Planned division of Central Europe according to Molotov-Ribbentrop Pact

Actual territorial changes 1939-1940

Sféry vlivu podle paktu 1939, vpravo skutečné hranice v roce 1940.

Zdroj:

Wikipedie. Pakt Ribbentrop-Molotov, dostupné na:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Pakt_Ribbentrop-Molotov, 7. 4. 2012.

Příloha č. 5: Administrativní mapa Generálního gouvernementu

Zdroj:

Generalgouvernement.pl. Witam na stronie Generalgouvernement.pl, dostupné na: <http://www.generalgouvernement.pl/>, 7. 4. 2012.

Příloha č. 6: Území Třetí říše v roce 1941

Zdroj:

Wikipedie. Generální gouvernement, dostupné na:
http://cs.wikipedia.org/wiki/Gener%C3%A1ln%C3%AD_gouvernement,
 12. 4. 2012.

Příloha č. 7: Kategorie obyvatelstva v GG a denní příjem kalorií

Rasová skupina			denní dávka v kaloriích (1941)
Árijci	Němci	<i>Reichsdeutsch</i> (Němci z Říše)	2613
		<i>Volskdeutsch</i> (etničtí Němci)	2613
	Neněmci	vhodní pro germanizaci	669
		<i>Mischlings</i> (smíšená rasa)	669
neárijští podlidé		Neněmci nevhodní pro germanizaci	184
		Židé původem	184
		homosexuálové	184
		Cikáni, imbecilové, nevléčitelně nemocní	184

Zdroj:

Davies, Norman: 2005. *Boj o Varšavu*. Praha: Prostor, s. 94.